

**INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV**

**Treballs de la Secció de Filologia
i Història Literària
IV**

EXCMA. DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE TARRAGONA

1985

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

SECCIÓ DE FILOLOGIA I HISTÒRIA LITERÀRIA

PUBLICACIÓ NÚM. 19

Treballs de la Secció de Filologia
i Història Literària
IV

EXCMA. DIPUTACIÓ PROVINCIAL DE TARRAGONA

1985

INSTITUT D'ESTUDIS TARRACONENSES
RAMON BERENGUER IV

SECCIÓ DE FILOLOGIA I HISTÒRIA LLETERÀRIA

Institut d'Estudis Tarraconenses
Ramon Berenguer IV
Publicació núm. 116

Plànols: Rafael Casellas

ISSN: 0211 - 1411

Dipòsit legal: T. 1865 - 1982

Imprès a Sagrañes i Cia., Comte de Rius, 9. Tarragona

Ho edita: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV. Santa Anna, 8. Tarragona. Tel. (977) 23 50 32

TAULA

ALBERT MANENT I SEGIMÓN. <i>Els noms de lloc del terme i poble de la Masó</i>	5
FRANCESC ROIG I QUERALT. <i>La Renaixença del Camp de Tarragona als Jocs Florals</i>	37

ELS NOMS DE LLOC DEL TERME I POBLE DE LA MASÓ

JUSTIFICACIÓ

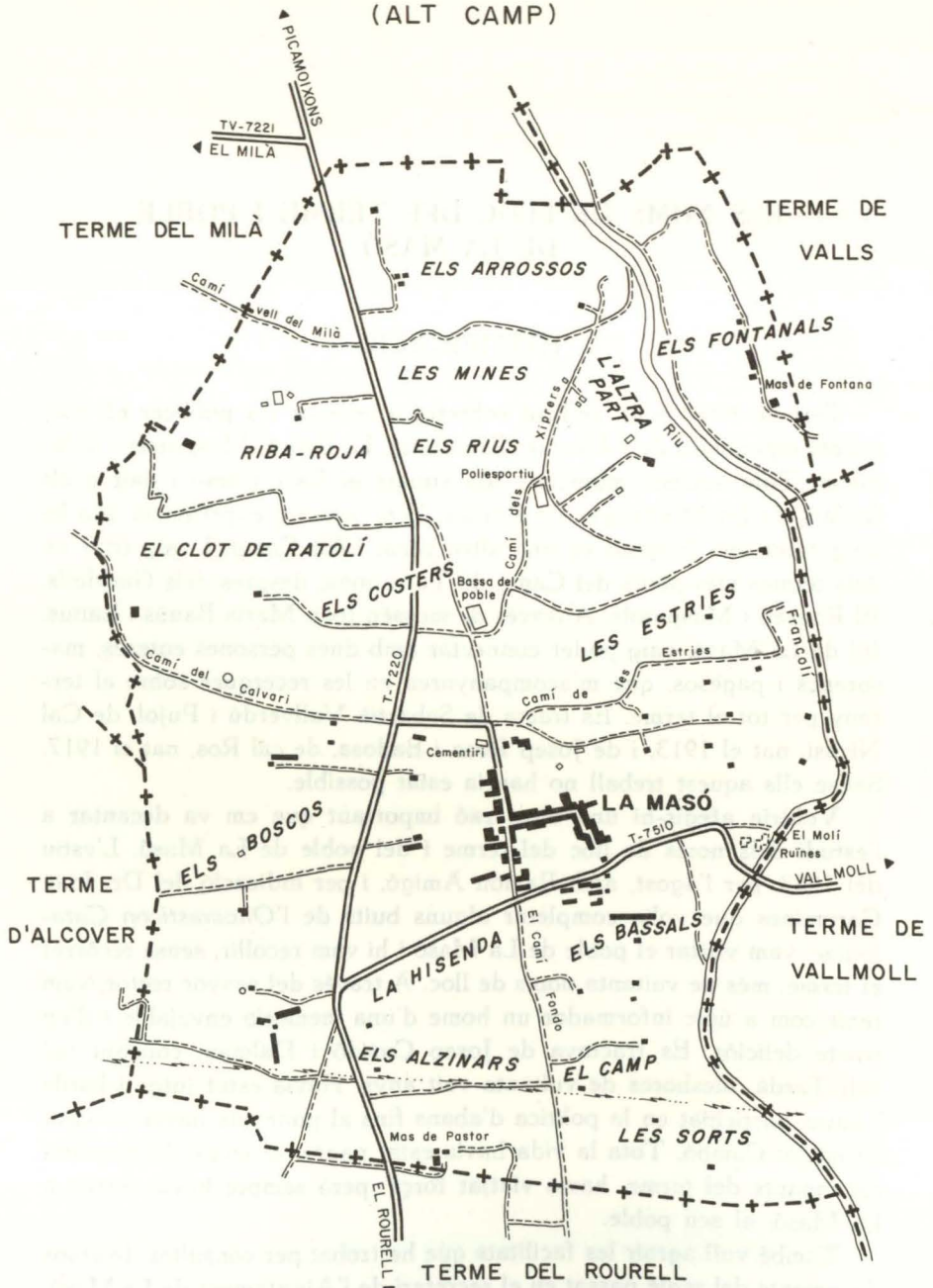
Des de 1957 m'he dedicat sobretot a aplegar i a publicar els materials toponímics de l'Aleixar, Capafonts, La Febró, Maspujols i Vila-plana. Tots aquests municipis són situats al Baix Camp i dalt o als faldars de les Muntanyes de Prades. Feta aquesta experiència, ara he volgut fer una incursió en una altra zona, l'Alt Camp. I vaig triar un dels termes més petits del Camp de Tarragona, després dels Garidells, El Rourell i Maspujols. A través de mossèn Joan Maria Banús i Banús, fill de La Masó, vaig poder connectar amb dues persones enteses, masorencs i pagesos, que m'acompanyaren en les recerques sobre el terreny per tot el terme. Es tracta de Sebastià Vallverdú i Pujol, de Cal Nicasi, nat el 1913, i de Josep Roca i Badosa, de cal Ros, nat el 1917. Sense ells aquest treball no hauria estat possible.

Voldria afegir-hi una altra raó important que em va decantar a l'estudi dels noms de lloc del terme i del poble de La Masó. L'estiu del 1963, per l'agost, amb Ramon Amigó, i per indicació del Dr. Joan Coromines que volia completar alguns buits de l'*Onomasticon Cataloniae*, vam visitar el poble de La Masó i hi vam recollir, sense recórrer el terme, més de vuitanta noms de lloc. A través del senyor rector, vam tenir com a únic informador un home d'una memòria envejable i d'un tracte deliciós. Es tractava de Josep Cusidó i Dalmau, conegut pel vell Tardà, aleshores de vuitanta-vuit anys. Havia estat jutge i batlle i havia participat en la política d'abans fins al punt que havia conegut Francesc Cambó. Tota la vida havia estat pagès, coneixia de memòria els topants del terme, havia viatjat força, però sempre havia tornat a La Masó, el seu poble.

També vull agrair les facilitats que he trobat per consultar diversos documents del segle passat en el secretari de l'Ajuntament de La Masó.

Terme Municipal de LA MASÓ

(ALT CAMP)

Rafel

Cal que subratlli l'ajut, sempre preciós, del senyor Ramon Amigó i Anglès, que ha transcrit, per encàrrec meu, dades de dos cadastres de la Casa de la Vila i m'ha acompanyat sempre en les enquestes sobre el terreny. Igualment agraeixo algunes informacions que he rebut del senyor Gabriel Secall, investigador de Valls.

SIGLES

AM=*Amillaramiento, 1858.*

IND=*Indice de todas las piezas de tierra de los propietarios que componen el término de la Masó y Ribarroija agregado en el año 1859.*

CARPETA=*Carpeta de cédulas de fincas urbanas del pueblo de la Masó, 1876.*

Tots aquests documents es troben a la Casa de la Vila de La Masó. A l'Arxiu Històric Arxidiocesà no hi ha pràcticament res que sigui especialment dedicat a La Masó, per això no hem pogut citar gaire documentació més antiga.

1. *La Masó*

la mazó

La primera citació escrita que hem vist de La Masó correspon a un document de la Comuna del Camp de Tarragona del 1356 que assenyala que hi pertanyia. El 1359 trobem «La Masó» (Llibre de Corts, II, p. 75), citat per Pere Català i Roca a *Noms de lloc i de sant de la diòcesi de Tarragona*, «Boletín de Dialectología Española», vol. XL, Sant Cugat del Vallès, 1964. El fogatge de 1365-70 esmenta també «La masó». Aquesta forma es perpetua, gairebé sempre igual i només amb la variant de dues essés en algun cas, en els diversos fogatges posteriors i en els mapes fins als segles XVII i XVIII i fins avui. Segons Enric Moreu-Rey a *Els nostres noms de lloc* (Barcelona, 1982), p. 76, l'etimologia deriva del llatí *mansione*. Recordem que en francès hi ha la paraula *maison*, que en bona part equival al castellà *mansión*, però que trobem igualment *mesón* en el sentit d'hostal i tots derivats de *mansione*. Podria molt ben ésser que, quan només era un llogarret, La Masó fos un gran hostal de pas, camí de Valls. Tanmateix no figura

al «Llibre Verd» de la mitra tarragonina (1276) ni a las *Rationes Decimarum Hispaniae* de 1279-1280. Essent un nucli tan petit, ni tan sols tenia església i parroquialment va dependre d'Alcover («Anyonius Matheu agrícola Mansi termini de la Maso, parrochia Alcoverio» diu un Manual Notarial de Vilallonga, 1555-1574, foli 174 r). Després va pertànyer a la parròquia del Morell i potser a la de Vilallonga.

Segons Emili Morera, a *Geografia General de Catalunya*, p. 820, La Masó fou donada el segle XII a Ponç de Montoliu i que, pocs anys després, afirma el mateix Morera a *Tarragona Cristiana*, vol. I, p. 506, que pertanyia a unes terres del Codony que passaren a Santes Creus.

Ben poques són, d'altra banda, les notícies històriques de La Masó. Després de la Comuna del Camp, des de 1436, fou senyoria del paborde de la catedral de Tarragona i finalment de l'ardiaca de Vila-seca. Segons Gras i Elies, La Masó havia depès, com a masoveria, d'una gran heretat del Rourell. Per a J. M. Sans i Travé era un domini de l'ordre dels templers del Rourell, la qual cosa lligaria amb la tradició que diu que el gran Molí de la Selva, dins el terme, era propietat de l'esmentat ordre.

A través dels fogatges podem seguir l'estabilitat de la població durant segles. El de 1365 li dona sis focs, o sigui sis famílies i una 27 habitants. En el de 1392 en té sis; aquest nombre es manté en el de 1413, però el 1457 baixa a només quatre focs¹. Gràcies al treball de Josep Iglésies *El fogatge de 1553* (Barcelona, 1981), vol. II, p. 269, sabem els noms dels caps de casa, de cada «foc», que eren Jaume Roig, Joan Veciana, Manuel Borredà, Joanot Bellvè, Gabriel Baldrich, Antoni Molner i Francesc Pallarès Moliner. Sospitem que el segon cognom d'aquest devia ésser més aviat l'ofici que exercia. D'altra banda, un dels focs devia pertànyer a Riba-roja, que no devia passar d'una gran masia (vegeu nota 2). La tradició dels sis focs, transmesa a través de generacions, ha donat peu al títol d'una excellent revista local, «Sis focs», que començà a sortir el 1982.

El 1708 La Masó només tenia seixanta-un habitants, però, com sabem, la creixença demogràfica des de mitjan segle XVIII fou espectacular i convertí La Masó d'un llogarret de pas en un poble de doscents setanta-cinc habitants, que són els que dona el *Cens del Comte de Floridablanca* de 1787, publicat per Iglésies el 1962, vol I, p. 475. A més, assenyala que cinc eren pagesos (vol dir propietaris), quaranta-

1. Trec les dades dels fogatges de la *Gran Geografia Comarcal* (Barcelona, 1983) i també de la *Gran Enciclopèdia Catalana*.

sis jornalers, dos menestrals (probablement el moliner i el ferrer) i la resta mainada i dones. La població anà creixent fins a tenir, el 1847, 394 habitants, el punt més alt de la seva història. Encara el 1920 hi havia 363 habitants i des de fa vint anys es manté una mica per des-sota dels tres-cents.

Madoz al seu *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España* (1846) atribueix a La Masó dos molins d'oli i dos de farina, però creiem que s'erra perquè només hi hem trobar el Molí de la Selva i el de la Viuda. El terme de La Masó és pla i no té pràcticament aturona-ments. Gairebé tot és conreat i dues terceres parts es reguen amb aigua del Francolí o dels pous més recents. Es tracta d'un dels termes més petits del Camp de Tarragona. Té 3,58 km² i a l'Alt Camp només el del Rourell és més petit. Termena amb els municipis d'Alcover, el Milà, Vallmoll, Valls i el Rourell. Ara la collita principal és l'avellana i molt secundàriament el vi i l'oli. Hi ha algunes granges de porcs i de gallines i es conserven garrofers i ametllers, producció que ha baixat molt. El conreu del cànem va desaparèixer. Emili Morera al volum dedicat a Tarragona de la *Geografía General de Catalunya* (1909), ps. 818-819, atribueix a La Masó un centenar de cases, cinc masies, cinquanta tres casetes i, xifra molt alta, cent onze «albergs de soplug». Aleshores, i seguim Morera, 371 hectàrees eren de vinya i 70 d'avellaners. També indica que hi collien «600 hectòlitres de blat, 400 d'ordi, 400 de mo-resc, 100 de fesols, 20 de guixes, 10 de veces i d'altres llegums». L'es-glèsia parroquial, construïda en el terreny d'una d'anterior que no sabem quan es bastí, ho fou a la darrereria del segle XIX i és dedicada a Santa Magdalena, diada de la festa major. L'altra festa se celebra per Sant Sebastià.

La tradició cultural popular de La Masó és palesa amb la conser-vació dels balls parlats de Sant Sebastià i de Santa Magdalena fins gairebé el primer terç del segle XX i que venien ja del segle XVII. Poc abans de la República es formà un grup teatral de molta empenta que ja actuà, malgrat les persecucions de l'època contra la llengua catalana, pel març del 1940 representant dues obres en català.

El dialecte local és el mateix del Camp de Tarragona: conservació relativa de la diferència «b» i «v», amb el vocabulari habitual, i l'article clàssic «lo» que, per influència literària o oficial, tendeix, de vegades a ésser substituït per «el». Hi ha alguna diferència amb molts pobles del Baix Camp: l'ús d'«aquesta» en comptes d'«aqueixa» i amb pronúncia de la «e» oberta i també de «després» i no «en cabat de». La gent conserva encara algunes dites populars humorístiques: «Al Rou-

rell, rovellat /, a Vallmoll, ceballot /, al Milà més garrot» (diu que ho van treure la gent del Morell). «A la Masó s'esboiren los carabassons» i «De la Masó ni dona ni bacó», sàtira feta pels pobles veïns.

2. *Riba-roja*

ribarròija

És un despoblat del terme de La Masó que, segons un índex de terres que hem citat, fou agregat a La Masó el 1859. Diuen que era prop de la Bassa del Poble, però no hi ha a penes vestigis d'edificacions. L'antic terme era més de secà, tot i que hi ha moltes basses grans. Avui és un partida més del terme, però el record és viu i la gent li assigna, encara ara, un sol foc. El vell Tardà, segons ens deia, quan fou batlle de La Masó, restaurà la vara de Riba-roja i la duia. Josep Iglésies, a *Estadístiques de la població de Catalunya el primer vincenni del segle XVIII* (Barcelona, 1975), p. 287, li atribueix 3 cases i 17 habitants el 1716 i 5 cases i 17 habitants el 1719.

LES MINES

Essent el terme majoritàriament de regadiu, es comprèn la importància de les mines i l'anomenada que tenen els recs i les preses. Generalment l'assecada i sobretot els pous artesianes dels darrers anys les han eixugades. Hom rega en una gran part de l'aigua del Riu Francolí.

3. *Mina de Baix*

la mína da bàix

És un altre nom de la del Pou del Maco.

4. *Mina de Mallorquí*

la mína da mallurquí

Als Arrossos.

5. *Mina de Riba-roja*

la mína da ribarròija

És en terme del Milà, tocant a l'antic terme de Riba-roja. Ara és eixuta. Era de les més importants i cabaloses.

6. *Mina de Sant Isidre*

la mína da sàntazidru

Ens la va dir el vell Tardà i ara s'anomena poc. De fet és la Mina del Poble.

7. *Mina de la Carretera*

la mína da la carratèra

Un altre nom de la Mina del Poble.

8. *Mina del Poble* la mina dal pòbbla

La boca és a la carretera no hi ha una caseta. Després de diverses dificultats revertí al poble, com a propietat comunal.

9. *Mina del Pou del Maco* la mina dal pòu dal màcu

Toca a les cases del poble, a l'hort de casa Ramoneta. És un altre nom de la Mina de Baix.

10. *Mina Seca* la mina sèca

Sembla que és la Mina del Pou del Maco. L'aiguat de Sant Lluç, els anys trenta d'aquest segle, aprofundí el llit del riu i féu eixugar la mina que es nodria gairebé directament del corrent fluvial.

LES BASSES

11. *La Bassa* la bàssa

Té unes dimensions de 60 metres per 40 i dos de fondària. Rep l'aigua del riu Francolí i és dita també la Bassa del Poble. Vegeu el núm. 22.

12. *Bassa de Bassot* la bàssa da bassòt

És molt gran i situada a l'antic terme de Riba-roja.

13. *Bassa de Benet* la bàssa da banèt

A la partida de Riba-roja.

14. *Bassa de Tiano* la bàssa da tiànu

Situada a la finca del Mas de Tiano.

15. *Bassa de l'«Alfredo»* la bàssa da lalfrèdu

Situada a la partida de Riba-roja.

16. *Bassa de l'Esteve* la bàssa da lastéva

Dins les terres de la Torre de Roc.

17. *Bassa del Ballarí* la bàssa dal ballarí o barallí

A la partida de les Mines i vora el terme del Milà.

18. *Bassa del Grau* la bàssa dal gràu

A la partida de les Mines.

19. *Bassa del Mas de Pastor* la bàssa dal màs da pastó

Al mas del mateix nom. Toca a la carretera.

20. *Bassa del Miquel del Teio* la bàssa dal miquèl dal tèiu

A la partida de Riba-roja.

21. *Bassa del Pep de la Marieta* la bàssa dal pèp da la marièta

Situada a Riba-roja.

22. *Bassa del Poble* la bàssa dal pòbbla

Coneguda també per La Bassa. Fou construïda el 1930 en les actuals dimensions. És un gran dipòsit que rep l'aigua del Francolí. La caseta distribuïdora és del 1899. Aquesta riquesa per al poble no s'aconseguí sense haver guanyat un plet als del Rourell.

23. *Bassa del Ratolí* la bàssa dal ratulí

A la Masia del Ratolí.

24. *Bassa del Xollat* la bàssa dal txullàt

Situada a la partida de Riba-roja.

ELS PONTS I ELS POUS

25. *Pont de la Masó* lu pòn da la mazó

A la carretera de Vallmoll, prop del Molí de la Selva. És un pont de pedra de dimensions importants damunt el riu Francolí. Diuen que fou construït el 1902.

26. *Pont de la Paradora* lu pòn da la paradóra

És un pontet de la carretera a la partida dels Camps.

27. *Pont de la Torre* lu pòn da la tórra

Era un pontet. Per sota passa la sèquia. Als Camps.

28. *Pont d'En Cera Nova* lu pòn dan sèranòva o
da lansèranòva

Era per passar-hi la sèquia. Ara gairebé ni es coneix. És situat als Arrossos.

29. *Pont Trencat* lu pòn trancàt

Al terme del Milà. Fou trencat en una gran riuada de molta anomenada.

30. *Pou del Maco* lu póu dal màcu

Era un repartidor d'aigua. Als Bancals.

31. *Pou dels Arrossos* lu póu dals arròssus

És de la comunitat de regants de la partida. Té caseta i maquinària, però ara és eixut.

LES FONTS

32. *Font de Bassot* la fòn da bassòt

A la partida de les Sorts i a la timba del riu. Exactament és a la finca dels Banús anomenada la Sort de Bassot. Avui a penes es troba, perquè està embardissada.

33. *Font de Biló* la fòn da biló

Toca al Pont de la Masó i s'hi baixa per unes escaletes.. Surt de la timba del riu.

34. *Les Fonts del Rei* las fòns dal réi

Sortien de la timba del riu a la partida de l'Altra Banda. Hi havia molta aigua, però ara són eixutes. La gent ho atribueix a la quantitat de pous que s'han fet en terme d'Alcover.

ELS GORGS

35. *Gorg de Barbaret* lu górd da barbarèt

No se'n parla gaire, perquè, igual com els altres gorgs (tots al Francolí), tot just si es coneixen. És en terme de Vallmoll, molt arrambat al de La Masó. Hom diu que fa uns decennis el riu tirà pel dret i deixà un meandre inútil on hi havia la majoria de gorgs.

36. *Gorg de Biló* lu górd da biló

Toca al Pont de la Masó.

37. *Gorg de la Formiga* lu górd da la furníga

Toca al Mas de Fontana.

38. *Gorg del Gran* lu górd dal gràn
 És el del Pep del Molí, vora el Molí de la Selva.
39. *Gorg del Mas Alt* lu górd dal mazàl
 Vora del Mas Alt.
40. *Gorg del Pep del Molí* lu górd dal pèp dal mulí
 És el Gorg Gran. El Pep del Molí era el moliner del Molí de la Selva, fill de Sarral.
41. *Gorg del Quim* lu górd dal quím
 Prop del Mas de Fontana.

LES PARTIDES DE TERRA

42. *El Camp* lu càrn
 Entre el Bassal, el poble i el Camí Fondo. És horta. «Partida del campo», IND, 1859, p. 34.
43. *El Camp del Bou* lu càrn dal bòu
 Sembla que sempre ha estat propietat de gent del Rourell. «Camp del bou», AM, 1958, núm. 31. Idem, núm. 68.
44. *El Camp Gran*
 No l'anomenen. «Partida del Campo Grande», AM, 1858, núm. 2 i IND, 1859, p. 10.
45. *El Clot del Ratolí* lu clòt dal ratulí
 Al Mas del mateix nom, entre Riba-roja i els Costers.
46. *El Puig*
 No l'anomenen. «Una pieza de tierra partida del Puich», AM, 1958, núm. 1.
47. *Els Alzinars* luzalzinàs
 Entre la Hisenda i les Mines. Regadiu. «Partida dels alsinás», AM, 1858, núm. 7. «Partida costés i alsiná», AM, 1958, núm. 12; «Rech dels alsinás», IND, 1859, p. 4. No hi ha pràcticament alzines.

67. *El Campàs* lu o al campàs
Finca de cal Tardà a les Estries.
68. *El Matar* lu matà
Tros de terra a les Estries.
69. *El Tros* lu o al tròs
Partideta dins la partida del Camp.
70. *El Tros de Granell* lu tròs da granèll
Finca de conreu a l'Alzinar, entre el Camí Fondo, la Hisenda i el Poble.
71. *El Tros de Pascasi* lu tròs da pascàssiu
Als Alzinars.
72. *La Hisenda* lizénda
Gran finca entre els Bassals, el Camí Fondo, la Carretera i les Sorts. Per a alguns equival a una partida de terra.
73. *La Garriga de Coll* la garriga da còll
Era una vinya a les Estries.
74. *La Sort* la sòr
Finca petita als Alzinars.
75. *La Torre de Roc* la tórra da ròc
Finca als Camps. No hi ha restes de l'antiga torre.
76. *Les Vinyes Velles* las viny-nyas vèllas
Ara hi ha garrofers, olivers i una mica de vinya. A Riba-roja. «Partida de la viña vella», AM, 1858, núm. 1, «Viña vella», IND, 1859, p. 3.

ELS MASOS

A La Masó distingeixen entre «mas», edifici generalment habitat, i «masia», no habitada i generalment no habitable. Les «masies» equivalen a allò que en d'altres pobles de la comarca anomenen caseta o barraca.

77. *Mas Alt*

lu mazàl

Diuen que era fet pels moros. Segons el vell Tardà n'aprofitaren la pedra per fer-ne l'església. En resta només una paret llarga, mal conservada i com a marge, que dóna una mica d'idea de l'edifici antic. Enmig hi ha una figuera. Sembla que hi havia arribat el riu i que el mas és rònc des del segle XIX. Entre els Arrossos i l'Altra Part.

78. *Mas de Burell*

lu màs da burèll

Gran finca amb un edifici, voltada d'una paret com a clos, on gastaren pedra de la Torre de Roc. Diuen que també és el nom d'una partida de Vallmoll.

79. *Mas de Coll*

lu màs da còll

Hi vivien. A la partida dels Boscós.

80. *Mas de Duano*

lu màs da duànu

És a dos-cents metres del poble. Hi viuen. Segons el vell Tardà hi havia hagut una duana, però sembla molt improbable, potser un agent de duanes. «Duano», IND, p. 50.

81. *Mas de Fontana*

lu màs da funtàna

Un dels més anomenats, situat a l'altra banda de riu, partida de l'Altra Part. Té una granja a la vora i toca al terme de Valls. És una gran masia refeta, hi viuen, i els amos antics eren de Tarragona.

82. *Mas de Pastor*

lu màs da pastó

A la partida de la Hisenda. Hi viuen.

83. *Mas de Posant*

lu màs da puzàn

Hi vivien. Ara en diuen més «masia». Als Alzinars.

84. *Mas o Masia del Ratolí*

lu màs o mazia dal ratulí

Hi toquen tres termes: La Masó, El Milà i Alcover. Hi havien viscut, sembla. L'edifici s'ha ensorrat fa poc.

85. *Mas de Tiano*

lu màs da tiànu

Als Clots del Milà. Ara no hi viuen.

97. *Camí Fondo* lu camí fóndu

És la carretera vella de Lleida a Tarragona, molt anomenat. «En la partida del camino fondo», IND, 1859, p. 3.

98. *La Carretera* la carratéra

Travessa el poble i el terme, partint-lo gairebé per la meitat. «Partida de la carretera», IND, 1859, p. 58.

ELS MOLINS

99. *Molí de la Selva* lu mulí da la sèlva

Fou bastit sembla que al segle XIII. No sabem quan el compraren els templers o si en foren els constructors. És probable que la gent de la Selva (algú parla de frares), terme molt gran i amb gran collita de cereals a l'Edat Mitjana, en fossin els amos, abans o després. Diuen que el 1888, essent l'edifici transformat en fàbrica de cotó, hi va haver una vaga, provocada per un anarquista, i els obrers hi calaren foc. Hom diu que fou de les primeres vagues d'Espanya. Una altra versió diu que l'amo el cremà per cobrar-ne l'assegurança i, en descobrir-se, no la cobrà. Les ruïnes fan una gran impressió i assenyalen la grandiositat de l'edifici que encara conserva soterranis medievals en bon estat. Vegeu l'article de Robert Vallverdú i Ferré, *El molí de la Masó i els templers*, «Sis focs», revista local, núm. 1, abril 1982, ps. 5-7. També del mateix autor *La Masó i la seva lluita pel domini de les aigües*, també a «Sis focs», núm. 6, juliol 1983, ps. 4-5.

100. *Molí de la Viuda* lu mulí da la viuda

Només en queda un tros de paret, ja que se l'endugué una riuada. És a la partida de l'Altra Part, prop del Mas de Fontana.

LES ROQUES I ELS ARBRES SINGULARITZATS

101. *Roca del Pep* la ròca dal pèp

Al riu, vora el Molí de la Selva.

102. *Roca del Sabater* la ròca dal sabaté

Era al mig del riu Francolí, sota les Estries, i més amunt del Molí de la Selva. La colgà el 1930 l'aiguat de Sant Lluc.

103. *El Cirer de Peralta* lu siré da paràlta
No existeix. Ens el digué el vell Tardà.
104. *El Noguer de Coll o de Biló* lu nugué da còll o da biló
No existeix. Tocava a la sèquia del Molí.
105. *El Pi de Roc* lu pí da ròc
Un pi alt, de soca mitjana, cap a la banda dels Boscos i a la partió de La Masó i Alcover.
106. *El Xiprer* lu txipré
Tocava a la Bassa del Poble. Una ventada, el 1935, el tombà. Ara n'hi ha un altre.
107. *Els pins de Peralta* lus pins da paràlta
A la partida dels Costers. Situats a la partió amb El Milà i cauen més aviat en aquest terme.

ELS INDRETS SINGULARITZATS

108. *El Baixador de Coll* lu baixadó da còll
Al camí enquitranat que va de la Bassa del Poble al Poliesportiu.
109. *El Bosc de Coll* lu bòs da còll
Bosc de pins als Boscos.
110. *El Calvari* lu calvàri
És un antic calvari d'obra, en mal estat, al Clot de Ratolí, prop de la Masia de Paiet. S'hi anava pel Divendres Sant i per Pasqua. Caldria restaurar-lo. «Partida del calvario», AM, 1858, núm. 19.
111. *El Calvari Vell* lu calvàri véll
Era a la Bassa del Poble i hi havia un «siprer» antic.
112. *El Canyar de Benet* lu cainyà da banèt
És en un meandre del riu, vora el Gorg de Barbaret. «Partida del cañar», AM, 1858, núm. 7.
113. *El Canyar de Brulles* lu cainyà da brúllas
A la partida dels Arrossos.

114. *El Cementiri* lu samantiri

És als Alzinars.

115. *El Cementiri Vell* lu samantiri véll

Ja no existeix. Tocava a l'Església.

116. *El Fornot* lu furnòt

És una finca dins el Clot de Ratolí. El nom li ve d'un antic forn de calç, transformat en cova de soplug per al propietari.

117. *El Poliesportiu* lu pòli

Pistes esportives recents, situades al Riu Vell.

118. *El Racó del Riu Vell* lu racó dal riu véll

Als Rius.

119. *El Rec de Birret* lu réc da birrèt

Separa els termes de La Masó i del Rourell.

120. *El Rieral* lu riaràl

És el que la gent anomena els emprius del riu, les vores on no hi passa aigua.

121. *El Riu Francolí* lu riu

En saben l'apellatiu, però sempre l'anomenen només «riu». Travessa el terme i és la font principal del regadiu del terme.

122. *El Riu Vell* lu riu véll

Comença al Mas Alt i en una part hi ha el Poliesportiu. El canvi de llit i l'anul·lació del Riu Vell es produí vers 1925 en una riuada. Potser per l'aiguat de Sant Lluç el 1930.

123. *Els Caus d'Arnet* lus càus darnèt

Són caus de conills als Arrossos.

124. *Els Forats de Tià* lus furàts da tiànu

Eren forats d'obra on començava el rec i ara hi ha canonada. Als Arrossos.

125. *L'Aiguamoll de la Viuda* laiguamòll da la víuda

És un boci de Rieral.

126. *L'Hort de l'Abadia* lòr da labadia

Situat lluny de l'Abadia. «Y la Huerta de la badia», IND, 1859, p. 3.

127. *La Baixada del Joanot* la baixàda dal djuanòt

A la partida del Camp. A la carretera, prop del Pont de Pedra.

128. *La Carrerada de Coll* la carraràda da còll

Hi passava la carrerada de Prades a Vallmoll. El pas era pel Mas de Fontana.

129. *La Paradora* la paradóra

Era la fusta que, fent d'estellador, tapava l'aigua a la sèquia de la marquesa, la qual marquesa, segons diuen, tenia dret, a l'estiu, a una regadora d'aigua i el poble li guanyà un plet el 1899.

130. *La Peluda* la palúda

A l'hivern, a l'Estret de la Riba, és la boira ajaguda de muntanya especialment freda.

131. *La Pujada del Pou de l'Encera Nova* la puijàda dal pòu da lansèranòva

Als Arrossos.

132. *La Pujada del Terrer Blanc* la puijàda dal tarré blang

Al terme de Vallmoll, molt a la vora del de La Masó. És a la carretera. És tracta de terra d'argilaga blanca.

133. *La Presa de Ranet* la prèza da ranèt

A la timba dels Arrossos.

134. *La Resclosa de la Granja* la rasclòza da la gràndja

És una gran resclosa l'aigua de la qual va a parar al Rourell i després a la Granja del Codony, terme antic i desaparegut, que forma part del del Morell.

135. *La Séquia de la Serra*

«En la sequia de la Serra», IND, 1859, p. 1.

136. *La Timba de les Mines* la tímba da las mínas

A la partida de les Mines.

137. *La Torre* la tórra

Antiga torre enderrocada de la qual no se sap ni l'emplaçament exacte. Situada a la finca de la Torre de Roc.

138. *Les Pedres Altes* las pédrasztas

A la cruïlla de la Carretera amb el camí de les Estries. Les pedres ja no existeixen. Hi començava el terme de Riba-roja, incorporat a La Masó.

LES ERES

La majoria d'eres ja no es fan servir.

139. *Era de Bassot* léra da bassòt

A les Mines.

140. *Era de Benet* léra da banèt

També hi havia pallissa. És als Alzinars.

141. *Era del Marquet* léra dal marquèt

A Riba-roja.

142. *Era de Ramoneta* léra da ramunèta

Era a Riba-roja.

143. *Era de o del Ratolí* léra da o dal ratulí

Al Mas del Ratolí.

LES MASIES I ALTRES EDIFICACIONS

144. *La Granja del «Fernando»* la gràndja dal farnàndu

Edificació recent dedicada a la cria de porcs i de pollastres. Situada al Clot del Ratolí.

145. *La Granja del Josep Maria Martí* la gràndja dal djuzèp maria martí

Situada a la partida dels Boscós.

146. *Masia de Bassot* la mazía da bassòt
A les Mines. Recordem que «masia» a La Masó equival a barraca, caseta, sopluiç on no es viu.
147. *Masia de Falguera* la mazía da falguéra
A Riba-roja.
148. *Masia de Felip* la mazía da falíp
A la partida del Riu.
149. *Masia de Gils* la mazía da dgíls
Situada als Bancals.
150. *Masia de Marquet* la mazía da marquèt
Als Alzinars.
151. *Masia de Nicaset* la mazía da nicazèt
Situada a les Mines, concretament a la Mina de Baix.
152. *Masia de Paiet* la mazía da paièt
Al Clot del Ratolí.
153. *Masia de Palau* la mazía da palàu
A les Sorts.
154. *Masia de Peralta* la mazía da paràlta
A la Mina de Baix.
155. *Masia de Ramoneta* la mazía da ramunèta
A les Sorts.
156. *Masia de l'Estanquer* la mazía da lastanqué
Té un pou. A la partida de les Sorts. No gaire lluny n'hi ha una altra que té el mateix nom.
157. *Masia de l'Illa* la mazía da lilla
A les Estries.
158. *Masia de l'Isidre* la mazía da lazídru
A Riba-roja.

159. *Masia de la Cisca de l'Agnès o Inès* la mazia da la síscas da lagnès
o da linès
Als Bancals.
160. *Masia del Ballari* la mazia dal ballari
Als Arrossos.
161. *Masia del Benet* la mazia dal banèt
Als Alzinars.
162. *Masia del Clofent* la mazia dal clufén
A les Estries.
163. *Masia del Massana* la mazia dal massàna
Als Costers. Ensorrada.
164. *Masia del Pedrol* la mazia dal padròl
Als Alzinars.
165. *Masia del Rei o del Sebastianet* la mazia dal réi o dal
sabastianèt
A l'Altra Part.
166. *Masia del Sabater* la mazia dal sabatè
A les Estries.
167. *Masia del Solà* la mazia dal sulà
Als Bancals, entre les Estries i la Séquia de la Marquesa.
168. *Masia del Tardà* la mazia dal tardà
N'hi ha una als Aulivars i una altra tocant al poble.

LLOCS DE FORA TERME, MOLT VISIBLES O DE MOLTA ANOMENADA

169. *El Clot de les Deu* lu clòt da las dèu

És al Puig de Marc, prop de la Riba. Desconeixen el nom de la muntanya. Però, quan hi toca el sol, són les deu «velles», o sigui de l'hora solar.

170. *El Coll de l'Illa* lu còll da lilla

Ès famós aquest coll perquè separa la Conca de Barberà de l'Alt Camp.

171. *El Mas de Però* lu màs da paró

Al terme de Vallmoll.

172. *El Molí de Ricard* lu mulí da ricàr

Al terme del Milà, ara és «Papelera Industrial».

173. *El Molló de Miramar* lu mulló da miramà

Damunt de Fontscaldes. Si hi toca el sol són les 12 «velles».

174. *Els Clots del Milà* lus clòts dal milà

Partida d'anomenada al terme del Milà.

175. *Els Plans* lus plàns

Partida d'Alcover, partionera i de molta anomenada.

176. *L'Estret de la Riba* lastrèt da la riba

Si hi toca el sol són les 11 «velles», hora solar.

177. *La Bassa del Rourell* la bàssa dal rauréll

Ès immensa i de plàstic. Té uns deu mil metres quadrats i serveix per emmagatzemar l'aigua que s'ha de gastar a l'estiu. Ès al límit del terme amb el de La Masó.

178. *La Serra del Pou* la sèrra dal pòu

Al terme de l'Albiol, molt característica.

179. *La Torre del Petrol* la tórra dal patròl

Damunt de Picamoixons. El tal Petrol era un personatge de les guerres del segle XIX a la comarca.

180. *Mont-ral* munràl

Les cases encimbellades i el campanar es destaquen al lluny.

181. *Sant Pere de la Selva* sàmpèra da la sèlva

Muntanya molt vistent del terme de la Selva del Camp.

NUCLI DE POBLACIÓ

182. *Les Cases del Poble* las càzas dal pòbbla

Sembla que hi ha unes cent cases a l'únic nucli actual. Segles enrera, el petitíssim agregat de Riba-roja no deixava d'ésser un mas gran. En conjunt no semblen cases gaire antigues, la majoria dels segle XVIII i XIX. «Las Casas del pueblo», IND, 1859, p. 15.

ELS CARRERS I LES PLACES

183. *Carrer de Josep Vallvè* lu carré da djuzèp vällvè

Era el Carrer de Santa Magdalena. Va de la Placeta de Santa Magdalena fins a la Plaça del Prim. És dedicat a un propietari conegut que fou assassinat el 1936.

184. *Carrer de Sant Isidre* lu carré da sàntazidru

Va de la Plaça del Prim a la Carretera. «Sant Isidro»: així surt a CARPETA, sense paginar.

185. *Carrer de Sant Sebastià* lu carré da sànsabastià

Comença al Sindicat i s'acaba al camí del Cementiri. «San Sebastián», CARPETA, 1876.

186. *Carrer de Sebastià Banús* lu carré da sabastià banús

Nom actual del carrer Major. Duu el d'una personalitat del poble que fou assassinada el 1936.

187. *Carrer de la Col* lu carré da la còl

És el de Sant Sebastià. Nom popular.

188. *Carrer del Calvari*

No s'anomena així. Deu ser el camí del Calvari. «En las casas del carrer del calvario», IND, 1859, p. 9.

189. *Carrer del Generalíssim* lu carré dal djanaralíssim

És un tros del de Sant Sebastià. Va del Cantó a la Carretera. Es refereix, naturalment, al general Franco.

190. *Carrer Major* lu carré maijó

Comença a la plaça de l'Església i va fins al Carrer de Sant Sebastià. «Calle mayor», CARPETA, 1876.

191. *Carrer Nou* lu carré nòu
 És una travessia del Carrer del Generalíssim. És curt i recent.
192. *Plaça de Santa Magdalena* la plàssa da sànta madalèna
 És la de l'Església. «Santa Magdalena», CARPETA, 1876.
193. *Plaça de l'Església* la plàssa da ligglèzia
 Situada davant l'Església. «La plaza», CARPETA, 1876.
194. *Plaça de Prim* la plàssa da prim
 Entre el Carrer de Sant Isidre i el de Josep Vallvè.
195. *La Placeta* la plassèta
 És la de Prim. «Plazuela», CARPETA, 1876.

LES CASES I INDRETS SINGULARITZATS

196. *El Cantó* lu cantó
 A l'encreuament dels carrers Major, del Generalíssim i de Sant Sebastià. A l'hivern és un punt molt fred.
197. *El Corral de la Sita* lu curràl da la sita
 Al Carrer de Sant Sebastià. Avui és una casa.
198. *El Sindicat* lu sindicat o sandicat
 És al Carrer de Sant Sebastià.
199. *L'Abadia* labadia
 Residència del senyor rector. A la Plaça de Santa Magdalena. «En la badia e iglesia», IND, p. 11.
200. *L'Església* ligglèzia
 A la Plaça de Santa Magdalena. És gran i feta a la darrera del segle XIX.
201. *La Casa de la Vila* la càza da la vila
 Al Carrer de Sebastià Banús.
202. *Les Escoles* lazascòlas
 Diuen que es construïren el 1919. Són al capdavall del poble, no lluny del Pont.

Ca l'Alzina (lalzína), Ca l'Anton del Casteller (lantòn dal castallé), Ca l'Andreu del Roig (landréu dal ròtx), Ca l'Àngel (làndjal), Ca l'Assumpta (lassúnpa), Cal Barber (barbé), Ca Bassot (bassòt: hi ha dues cases amb el mateix renom), Ca Benet (banèt), Ca Benet Vell (banèt véll), Ca Bertran (bartràn), Ca Biló (biló) («Bilo», AM, 1858, núm. 3), Ca Burí (burí), Cal Claudi (clàudiu), Ca la Cecília (sassília), Cal Cisco de l'Illa (siscu da lilla), Cal Cisco del Sabater (siscu dal sabaté), Ca la Cisqueta del Paiet (sisquèta dal paièt), Cal Cisteller («sistallé menor», IND, 1859, p. 21), Cal Clofent (clufén), Ca Comes (cómas), Ca Coll (còll), Ca Cunill (cunill), Ca l'Esquerrer (ascarré), Ca l'Estanquer (lastanqué), Cal Falguera (falguéra), Cal «Fernando» (hi ha dues cases amb el mateix renom: farnàndu), Del Forn (dal fórn), Cal Furiént o Cosimet (furién o cuzimèt, ve de Cosme), Cal Fuster (Fusté), Ca Gils (dgils), Ca la Guerxa (guèrtxa), Cal Gravat del Pep (gravàt dal pèp), Cal Gurí (guri), Ca l'Hereuet (larauèt), Ca l'Illa (lilla; eren de l'Illa), Ca l'Isidre de Lari (lazídru da làri), Cal Jep de l'Assumpta (djèp da lassúmpa), Cal Joan de l'Antònia (djuàn da lantònia), Cal Joan de la Parra (djuàn da la pàrra), Cal Julià (djulià), Cal Joanot (djuanòt), Ca la Llorença (llurènsa), Ca la Marieta (marièta), Cal Mariol (mariòl), Ca Marquet (marquèt; en castellà li deien marquès; «Marques», IND, p. 52), Ca Massana (massàna), Cal Menut (manút), Ca Milhòmens (milòmans; era petit i de mal geni), la Mina (mína), Cal Minador (minadó), Ca Miquel de Benet o Ca la Solanta (miquèl da banèt o sulànta), Cal Nicasets (nicazèts), Ca Nicasí (nicàzi), Ca Paiet (paièt; «payet», IND, 49), Cal Palau (palàu), Cal Pau de la Paua (pàu da la pàua), Ca la Paula (pàula), Ca la Parra (pàrra; «parra», IND, p. 20; tenien una parra davant de casa, vora on hi ha el Sindicat ara), Cal Pep de la Seca (pèp da la sèca), Ca Pep de Roc (pèp da ròc), Ca Peralta Vell (paràlta véll), Ca Peralta (paràlta), Ca Pericó (paricó), Cal Pere de Ballarí (péra da ballarí), Ca Pedreny (padrèiny), Ca «Pepito» de Palau (papitu da palàu), Ca Peret de Julià (parèt da djulià), Cal Posant (puzàn), Cal Quels (quèls), Ca Rabassó (rabassó), Ca Ratulí (ratulí), Ca la Ramoneta (ramunèta), Cal Rei (réi), Ca Roc (ròc; hi ha dues cases amb el mateix renom), Ca la Rosa del Maco (ròza dal màcu), Cal Ros (rós) («Ros», IND, p. 41), Cal Sabaret (sabarèt), Ca Sagarra (sagàrra), Ca Savallet (savallet; era fill del Savall), Cal Salvador de la Seca (salvadó da la sèca), Ca Sebastianet (sabastianèt), Cal Sebastià del Gomis (sabastià dal

gómis), Ca la Ceca (sèca), Ca Savalls (savàlls; eren del Morell), Ca la Sita (sita; ve de Teresita), Ca la Sita Vella (sita vèlla), Cal Solà (sulà), Ca la Sussina (sussína), Ca la Sorda del Tardà (sórda dal tardà), Cal Taller o Manresa (tallé o manrèza), Cal Taller Vell (tallé véll), Cal Tardà (tardà), Cal Tianu (tiànu; «tiano», AM, núm. 7), Ca Teresita (tarassita), Ca Turret (turrèt), Ca Vidal (vidàl), Cal Xollat (txullàt; «Chullat», IND, p. 41).

204. ELS COGNOMS MÉS ABUNDANTS

Segons el cens electoral de 1981 són els següents: Banús (13), Martí (21), Ciutat (14), Ferre(r) (12), Alsina (9), Figuerola (8) i Roig (8).

205. ELS MUNICIPIS MÉS PROPERS

Alcover (alcuvé o lu cuvé), El Milà (lu milà), El Rourell (lu rauréll), Vilallonga (vilallónga) i Vallmoll (vällmöll).

206. ELS VENTS

Serè (sarè), tramuntana (tramuntàna), llevant (llavàn) i marinada (marinàda). A la part d'Alcover hi ha, de vegades, el serè tramuntanal que és molt fred.

ALBERT MANENT

INDEX DE NOMS *

<p>Abadia, 126, 199
 Aiguamoll, 15
 «Alfredo», 15
 Alt, 39
 Altes, 138
 Altra, 58
 Alzinars, 47
 Arnet, 123
 Arrossos, 31, 48
 Aulivars, 49, 95</p> <p>Baix, 3, 59
 Baixada, 127
 Baixador, 108
 Ballarí, 17, 160
 Bancals, 50
 Banús, 186
 Barbaret, 35
 Bassa, 11-24, 177
 Bassals, 57
 Bassot, 12, 32, 139, 146
 Benet, 13, 112, 140, 161
 Biló, 33, 36, 104
 Birret, 119
 Blanc, 132
 Bosc, 64-66, 109
 Boscos, 52
 Bou, 43
 Brulles, 113
 Burell, 78</p> <p>Calvari, 89, 110, 11, 188
 Camí, 86-97</p> | <p>Camp, 42-44
 Campàs, 67
 Canyar, 112-113
 Cantó, 196
 Carrer, 183-191
 Carrerada, 128
 Carretera, 7, 98
 Casa, 201
 Cases, 182
 Caus, 123
 Cementiri, 114-115
 Cera, 28, 92
 Cirer, 103
 Clofent, 45, 162
 Clot, 169-170
 Clots, 53, 175
 Col, 187
 Coll, 64, 73, 79, 104, 108, 109, 128, 171
 Corral, 197
 Costers, 54, 96</p> <p>Deu, 169
 Duano, 80</p> <p>Encera, 131
 Era, 139-143
 Escoles, 202
 Església, 193, 200
 Estanquer, 156
 Estellans, 55
 Esteve, 16
 Estret, 176
 Estries, 60, 88</p> |
|---|---|

* Hem fet una doble entrada de cada topònim: una pel nom genèric i una pel nom característic. Així Mas del Duano, hi serà per Mas i per Duano. Les citacions són fetes per número d'ordre, no pel de la plana. No hi incloem la llista alfabètica de renoms que figura al capdavant del text i que ja serveix d'índex.

Falguera, 147
 Felip, 148
 «Fernando», 144
 Fondo, 97
 Font, 32-33
 Fontana, 87
 Fontanals, 56
 Fonts, 34
 Forats, 124
 Formiga, 37
 Fornot, 116
 Francolí, 121

Garriga, 73
 Generalissim, 189
 Gils, 149
 Gorg, 35-41
 Granja, 134, 144, 145
 Gran, 38, 44
 Granell, 70
 Grau, 18

Hereuet, 65
 Hisenda, 72
 Hort, 126

Illa, 157, 171
 Isidre, 6, 158, 184

Joanot, 127
 Josep, 183
 Josep Maria, 145

Maco, 9, 30
 Magdalena, 192
 Major, 190
 Mallorquí, 4
 Marieta, 21
 Marquet, 141, 150
 Martí, 145
 Mas, 19, 39, 77-85, 171
 Masia, 84, 146-168
 Masó, 1, 25
 Massana, 163
 Matar, 68
 Milà, 90, 170, 175
 Mina, 3-10, 59
 Mines, 61, 136

Miquel, 20
 Miramar, 173
 Moli, 40, 91, 99, 100, 173
 Molló, 173
 Mont-ral, 180

Nicaset, 151
 Noguera, 104
 Nou, 191
 Nova, 28, 92, 131

Paiet, 152
 Palau, 66, 153
 Paradora, 26, 129
 Pascasi, 71
 Part, 58
 Pastor, 19, 82
 Pedres, 138
 Pedrol, 164
 Peluda, 130
 Pep, 21, 40, 101
 Peralta, 103, 107
 Pere, 181
 Però, 171
 Petrol, 179
 Pi, 105
 Pins, 107
 Plaça, 193, 194
 Placeta, 195
 Plans, 175
 Poble, 8, 22, 182
 Poliesportiu, 117
 Pont, 25-29, 92
 Posant, 83
 Pou, 9, 30, 31, 131, 178
 Presa, 133
 Prim, 194
 Puig, 46
 Pujada, 131, 132

Quim, 41

Racó, 118
 Ramoneta, 142, 155
 Ranet, 133
 Ratolí, 23, 45, 84, 143
 Rec, 119
 Rei, 34, 165

Resclosa, 134
Riba, 177
Riba-roja, 2, 5, 63
Ricard, 172
Rieral, 120
Riu, 93, 118, 121, 122
Rius, 57
Roc, 75, 105
Roca, 101-102
Rourell, 94, 177

Sabater, 102, 166
Sant, 6, 181, 185
Santa, 192
Sebastià, 185, 186
Sebastianet, 166
Seca, 10
Selva, 87, 99, 181
Séquia, 135
Serra, 135, 178
Sindicat, 198
Sita, 197
Solà, 167

Sort, 74
Sorts, 62

Tardà, 168
Teio, 20
Terrer, 132
Tià, 124
Tiano, 14, 85
Timba, 136
Torre, 27, 75, 137, 179
Trencat, 29
Tros, 69-71

Vallvè, 183
Valls, 86
Vell, 111, 118, 122
Velles, 76
Vila, 201
Vinyes, 76
Vinyes, 76
Viuda, 100, 125

Xiprer, 106
Xollat, 24

LA RENAIXENÇA DEL CAMP DE TARRAGONA ALS JOCS FLORALS

PARTICIPACIÓ DEL CAMP DE TARRAGONA ALS JOCS FLORALS (1859-1900)

Voler parlar de poesia al Camp de Tarragona és, en el fons, encetar la conversa d'un tema amb limitació de temps i del qual no se'n tenen massa coses a dir.

De poesia se n'ha fet i ben bona, al Camp de Tarragona, però el que passa és que les activitats i circumstàncies socials de la comarca no han afavorit massa l'ambient perquè pogués brollar amb intensitat. No voldria dir tampoc amb això que les nostres comarques han restat inactives. Simplement vull matisar que, si bé al llarg de la història literària de Catalunya la plana tarragonina ha jugat un paper literari en bona mesura escadusser, ens trobem no obstant amb l'alicient que a mesura que guanyava cos el segle de la Renaixença s'anaven despertant poc a poc una sèrie de veus i voluntats que farien possible el ressorgiment literari d'aquestes terres.

El treball ara presentat pretén ser bàsicament un resum esquemàtic del paper que el Camp de Tarragona va jugar dins la Renaixença i en especial dins el marc dels Jocs Florals. Un paper de relleu important fins a finals del s. XIX, tant a nivell organitzatiu com a nivell de participació, i que durant el s. XX va quedar en certa manera esmorteït com a conseqüència indiscutible del nou gir de les estètiques literàries. No obstant això, i només de passada, caldrà remarcar que un Eduard Toda assolí un gran prestigi com a president dels Jocs Florals del 1927. Més tard, i ja en plena postguerra, un poeta com Joan Antonio Guàrdias tantejava una mesurada col·laboració en els Jocs Florals que es feien a Barcelona paral·lelament als de l'exili. Parlo de l'any 1956. Posteriorment el sacerdot-poeta Ramon Muntanyola, que malgrat haver nascut a l'Espluga de Francolí va tenir una vinculació destacada amb

els ambients del Camp, obtenia pòstumament a Mèxic el Mestratge en Gai Saber. També un altre sacerdot-poeta ha alçat la seva veu dins els Jocs. Es tracta de Joan Montalà que aconseguí el 1976 i 1977 la Flor Natural i l'Englantina i el 1980 la Viola amb la qual cosa es proclamava també Mestre en Gai Saber. Igualment succeïa amb la poetessa Olga Xirinacs que obtingué consecutivament a Lausana, Múnic i als Jocs Florals del Retrobament a Barcelona, el 1978, el mestratge en Gai Saber.

Per tot això m'ha semblat interessant airejar el paper que al Camp de Tarragona, en especial els seus poetes, va tenir en aquella Renaixença dels Jocs Florals que arrencà un 1859 i que per motius pràctics de nivell cronològic analitzarem fins al 1900.

Passem doncs a matisar la presència i l'obra de la Renaixença tarragonina dins el vessant específic dels Jocs Florals.

Denotarem en primer lloc el caràcter participatiu de Reus i Tarragona com a ciutats més destacades en la represa de l'activitat cultural. La capital de l'Alt Camp quedà en certa manera desconnectada i solament la figura de Narcís Oller, que guanyà alguns premis extraordinaris de narració, salvà de l'anonimat el sector vallenc. No obstant això cal dir que la ciutat més decantada a favor de la restauració dels Jocs Florals fou Reus, circumstància bàsicament motivada per les característiques polítiques i socials del moment. El fet decisiu de no ser Reus capital de província la deslliurà en bona part de la ingent quantitat de buròcrates i militars que omplien la veïna ciutat de Tarragona. Pensem només que Reus, malgrat els aldarulls polítics de les lluites carlines que obligaven la ciutat al nodriment d'exèrcits i milícies tot passant pels estralls provocats pel còlera i finalment l'abandó del port de Salou donada la seva inseguretat, mantenia encara un nivell de pujança notòria tant a nivell econòmic com cultural. La creació del Centre de Lectura fou en el fons un fet aglutinador de cabdal importància que possibilità l'empenta decisiva a l'hora de confegir un esquema politico-social prou capacitat per a donar vida i arrelament a tots aquells esforços pretesament innovadors dins el món literari català. Tinguem present també que a meitats dels s. XIX la capital del Baix Camp era elevada a la categoria de «ciutat» i assolí el 1860 una demografia de 32.310 habitants situant-se així com a segona població de Catalunya darrera mateix de Barcelona i per davant de Sabadell si tenim en compte el seu desenvolupament industrial amb l'impuls d'una burgesia com a classe dominant. No és d'estranyar doncs que, amb aquest afavoridor panorama, sortissin homes disposats a donar l'empenta

imprescindible per a tirar endavant la Renaixença i col·laborar estretament en els Jocs Florals com a signe visible de redreçament lingüístic i literari.

Per altra banda Tarragona, segons queda constatat en el llibre d'Antoni Magriñà¹, va ser durant molts anys una ciutat tancada i dominada pels militars i pel clergat. Situació que colapsà en bona part la vida ciutadana i impedí que es participés activament en l'avenç comercial i industrial que es produïa a Catalunya i al mateix temps estroncà una florent burgesia. El clergat com a classe conservadora era eminentment contrari a tota renovació cultural i comercial que pogués malbaratar uns interessos feudals adquirits després de molts anys de lluita i sacrifici. Causa evident i gairebé primordial de l'anquilosament econòmic de la ciutat que comportà com a contrapartida l'increment constant de la veïna ciutat de Reus. Per altra banda els militars que després de la guerra de Successió es convertiren en força d'ocupació i com era d'esperar no mostraren cap interès a portar endavant un redreçament cultural i social. Tarragona doncs visqué al llarg d'aquest segle XIX levíticament fortificada i al mateix temps estratificada en classes socials ben diferenciades, la qual cosa significà un barrament a tot allò que comportés un índex de renovació institucional.

L'Ateneo Tarraconense de la Clase Obrera, fou una societat que ajudà en bona mesura al deixondiment cultural de la ciutat. Pensem que la seva creació va tenir els primers orígens en les tertúlies aplegades a l'entorn de l'estudi de l'escultor Verderol. La societat es fundà el 1863 i encara que en un principi les seves tasques culturals anaven adreçades a les capes populars, la qüestió pràctica quedà palesada només en el nom, ja que a la llarga es convertí en el reducte de la burgesia i dels menestrals acabalats. Passats els anys es dividí per a donar lloc, el 1900, una nova entitat: *L'Ateneu de Tarragona*, amb un caràcter molt més compromès de cara a la catalanitat.

També altres societats com *La Armonia*, creada el 1850, i *L'Artesana*, el 1863, donaren impuls cultural a aquella Tarragona vuitcentista i decandida amb massa crosses per a emprendre un camí cultural que assolís plena identitat dins el moviment de restauració lingüística i literària que portava a terme el país. Malgrat tot sorgiren algunes figures d'extraordinària importància si tenim en compte el paper destacat que desenvoluparen dins les lletres catalanes d'aquells anys. Tot

1. *Tarragona en el siglo XIX*, de A. Magriñà, Ed. Herederos de J. A. Nello, Tarragona, 1901.

i així no va ser precisament per l'especial interès demostrat per les forces tarragonines, sinó més aviat per l'esforç i la vàlua dels autors, alguns dels quals per a fer valdre el seus mèrits marxaren cap a Barcelona, com és el cas de Josep Yxart, o bé a Madrid i d'altres capitals, cas de la poetessa Josepa Massanés.

Anem a veure però la participació d'aquests autors del Camp i la seva aportació literària als Jocs Florals de Barcelona.

D'entre tots caldrà citar en primer lloc Antoni de Bofarull i de Brocà, nascut a Reus un 4 de desembre de 1821, que assolí un paper fonamental en la represa cultural de Catalunya i en especial dels Jocs Florals. Sobre la seva vida no en donarem ara un detallat mostrari que evidentment pot trobar-se en qualsevol enciclopèdia. Ens aturarem, això sí, en aquells punts més significatius que puguin aclarir conceptes sobre la seva decisiva participació en l'engendrament dels Jocs.

Lo Coblejador de Montcada, que és el pseudònim amb el qual donava a conèixer els seus poemes, va ser l'ànima de la represa i l'impulsor més extraordinari que van tenir els Jocs Florals. Malgrat tot sempre es va sentir dolgut per no haver estat premiat amb el títol de «Mestre en Gai Saber», ja que s'hagué d'acontentar any darrera any amb l'obtenció de premis extraordinaris i accèssits. Bofarull no era un excessiu mal poeta però va tenir la dissort que les politqueries dels literats de la seva generació provoquessin el seu silenciament d'una manera ben lamentable. La tan anomenada crítica d'omissió ja funcionava de valent durant aquells anys, fet comprobable en el discurs que Francesc Mateu va fer com a president dels Jocs el 1902 quan esmerçà unes pàgines a glossar els pares de la Renaixença tot silenciant el reusenc. Potser la intencionalitat obeïa a una petita enveja personal, tan típica de tots els temps, a l'hora de no haver sabut congriar, a l'igual que Bofarull, un eclecticisme lingüístic. Bé és cert que la majoria d'obres del nostre autor foren escrites en castellà però gairebé totes tractaven temàtiques de Catalunya, la seva història i les seves lleis. Escrits que foren aprofitats sense massa escrúpols per contemporanis seus a l'hora de bastir llurs obres. Lleial opositor de Bofarull va ser Marià Aguiló, amb el qual mantingué aferrissades disputes sobre normativa lingüística, ja que defensava un acostament del català parlat «el de la bona època», com ell mateix deia, enfront «del català que ara es parla» que preconitzava Bofarull. Malgrat això cal considerar Bofarull com un dels elements claus de la represa, de la qual cosa el Camp de Tarragona ha de sentir-se'n enorgullit.

Bofarull va ser en el fons un lletraferit investigador de gran activisme i extraordinària capacitat de treball, circumstància demostrada només amb la llarga llista de trenta-vuit obres publicades, que si bé des de la nostra actual perspectiva no ens sembla molt significatiu, vist des de l'òptica de la seva època ens resulta un còmput espampanant.

Però per a fer-nos més capaços de la seva peculiar característica personal serà interessant deixar la paraula a Joaquim Santasusagna:

«Josep Coroleu ha pintat Bofarull com d'una jovialitat inalterable, amb una migranya que mai no el deixava, una memòria que convertia el seu cap en una biblioteca ambulant, una fesomia expressiva i elàstica que reflectia tots els sentiments del cor i una veu dúctil que imitava el to i l'accent de tothom. La seva conversa... era una cascada d'acudits i Bofarull tenia el do de veure, d'un cop d'ull, el costat ridícul de les coses. Quan enraonava era original i entretingut, estrafeia els personatges de les seves anècdotes i sabia brodar detalls graciosos i observacions oportunes en tot allò que veia. Si se li feia alguna pregunta, responia amb una llestesa i una seguretat que probaven la seva sòlida saviesa; les poques vegades que no donava un parer categòric, indicava de seguida el llibre on trobar la solució del problema»².

Ideològicament podríem catalogar Bofarull com a clar representant de la burgesia del moment i situat en el bàndol dels tradicionalistes i moderats, és a dir, dels que finalment farien triomfar el moviment de la Renaixença. Malgrat tot cal constatar també que en certes comunicacions i discursos se'ns presenta amb un caràcter d'abrandat patriotisme, motor indiscutible de la seva creativitat literària. Bofarull defensà a tort i a dret una moderació lingüística, circumstància que el portà a voler imposar el seu criteri dins la normativa jocfloralesca, la qual cosa l'enfrontà amb Milà i Fontanals totalment contrari al bilingüisme. Ultra això, com ja hem comentat, Bofarull utilitzà el castellà en bona part de les seves obres i àdhuc hi versificà. No és d'estranyar doncs que des de la nostra actual perspectiva ens costi comprendre el seu eclecticisme lingüístic i a la vegada se'ns faci present com un home lluitador per Catalunya. I així és, perquè Bofarull tingué sempre ben present la realitat catalana a l'hora d'encetar qualsevol

2. *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*, de Joaquim Santasusagna, pp. 89-90.

dels seus treballs literaris o històrics. Recordem només un exemple d'aquest caràcter d'abrandament patriòtic, entès a la seva manera, ja que tot i ser expressat en castellà l'essència temàtica bullia de catalanitat. El 1860 amb motiu de la publicació de la Crònica de Muntaner en versió original però traduïda al castellà, Bofarull entre d'altres paraules deia el següent: «España, como ya he defendido en otras ocasiones, no es una nación, y sí un conjunto de nacionalidades, cada una de las cuales tiene su historia y su gloria particular». Fragment que preconitza en el fons una idea federalista de l'Estat, i que segurament ressonaria com una provocació, tot i ser dita en castellà, dins aquella societat conformista que viu només dels guanys de la burgesia i té poca preocupació d'ètica nacionalista. Però allò que encara ens resulta més entristidor, malgrat el pas d'una centúria, és el poc avenç que en aquest terreny constatem avui dia, la qual cosa no ens fa tan allunyada la realitat que Bofarull anunciava en aquell text. Perquè en el fons hem d'admetre que l'autor reusenc tenia ben clar el concepte de catalanitat i no identificava, com molts, «catalanisme» amb provincianisme, sinó com a concepte nacional profund i colpidor. I d'ací partirà la seva obstinada taleia de posar a l'abast del lector mitjà l'oblidada història del país, tot desempolsegant pergamins i donant a conèixer un passat gloriós. Prova d'això és la seva «Història de Catalunya» profusament editada i valorada malgrat el risc que com a capdavanter havia d'afrontar. La seva didàctica és fàcilment comprensible i l'estratègia utilitzada àmpliament alligadora: un intent reformista-infiltrador de noves idees històriques emprant la llengua castellana com a mitjà més útil i eficaç per a evitar polsegueres de separatisme polític i apaivagar discòrdies inútils. Aquest serà en el fons l'Antoni de Bofarull que molts encara no han entès i que han silenciats durant molts anys. Aquesta serà la seva bandera que fins avui pocs han reconegut. La seva va ser una generació de fonaments, i no pas d'obra vista, tenint en compte uns temps difícils de transició. Bofarull va fer el joc a la societat per a extreure'n partit. Ell ho entengué així i per això es lliurà en cos i ànima a una tasca esperançadora de llarg termini però que donaria els seus fruits. Recordem que a part d'aquesta faceta eminentment històrica i literària, Bofarull esmerçà molts esforços per a trencar sistemes decadents, com per exemple les protestes universitàries de solidaritat amb professors exclosos de la seva càtedra el 1841 i campanyes de premsa des de les seves posicions de redactor dels diaris «El Fomento» i «El Sol» durant els anys 1845 i 1849. Tot això ens demostra que Bofarull tenia el temperament precís per a saber sempre

allò que volia fer i a on volia arribar. I en plena execució del seu ideal el sorprenqué la mort, un 12 de febrer de 1892, al mateix arxiu de la Corona d'Aragó on durant tants anys havia batallat contra l'oblit i a la vegada havia possibilitat un acostament del passat històric. Gràcies a ell i al seu aferrissat ideal els Jocs Florals van ser una realitat. El seu programa d'acció tenia com a símbol l'entusiasme d'aconseguir una Catalunya amb clara consciència de país i fer-la capaç de posar de nou en pràctica el seu ideal nacionalista.

Però abans de l'arrelament definitiu dels Jocs cal recordar que durant els anys 1841 i 1843 la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona havia celebrat ja uns certàmens literaris. També Rubió i Ors i Víctor Balaguer havien fet el seu intent des de les pàgines de «La Violeta de Oro». Però aquests primers moviments s'apaivagaren força amb motiu del trasllat de Rubió i Ors a Valladolid per motius professionals. Serà doncs, just en aquest moment de buit, quan Bofarull remogui les aigües de la possibilitat amb un article publicat al «Diario de Barcelona» un 19 de maig del 1854 i que serà l'avantprojecte dels futurs Jocs Florals. S'iniciaren els contactes i els tempteigs amb les jerarquies municipals. Malgrat tot el brou de cultiu no era encara apropiat. Per guanyar temps encetà Bofarull unes gestions amb la majoria de poetes coneguts i posà fil a l'agulla d'un projecte d'antologia que anys enrera ja havia barinat. Volia demostrar les possibilitats literàries del país fins aquell moment disperses en voleiadissos papers de periòdic. Amb l'antologia *Los trovadors nous* posà Bofarull la pedra de toc que servís de nord dins l'aldarull literari del moment i encarrilés la futura Renaixença. Durant la publicació del llibre sorgiren problemes amb l'editor, el qual volia dividir l'antologia en dos volums i extreure'n així més benefici econòmic. Bofarull s'hi negà. El llibre finalment sortí al carrer però les maquinacions editorials continuaren malgrat tot. El resultat de tot aquest tripijoc econòmic fou la publicació, un any més tard, del llibre *Los trovadors moderns* de Víctor Balaguer. Serà un cop dur i difícil per a Bofarull, perquè la crítica, un cop avaluats els dos textos, li re-criminà el caràcter localista de la seva antologia, i el fet d'haver donat entrada a poetes fins aleshores desconeguts en detriment d'una selecció més acurada i extensa de Joaquim Rubió i Ors i Víctor Balaguer. Però atenció a aquest fet perquè serà l'inici del desvetllament literari del Camp de Tarragona dins el món de la Renaixença. Algú ha insinuat que aquest fet partidista d'haver afavorit els seus compatricis reusencs fou motivat en certa manera per la pressió exercida del seu germà Andreu, faceta que fins avui no s'ha pogut

demostrar totalment. Sigui com sigui, el cas és que Bofarull revifà la consciència literària de la gent del Camp i establí la base de futures realitzacions. Rubió i Ors tornà de Valladolid a les darreries de 1858 i Bofarull encetà de nou la dèria dels Jocs, ara ja definitivament decantada a l'èxit. S'iniciaren de nou els contactes amb l'Ajuntament barceloní i el patriarca Milà i Fontanals donà la seva aprovació al projecte. Els Jocs Florals iniciaven la seva restauració el primer diumenge de maig de 1859. La Renaixença estava ja en marxa.

En l'aspecte lingüístic Antoni de Bofarull jugà igualment un paper importantíssim que acabà sovint en dures polèmiques de premsa. Circumstància que tindrà la seva continuïtat quan les futures generacions d'escriptors del Camp no acceptin la normativa fabriana. La nostra comarca es distingirà, bàsicament, pel fet de ser un dels reductes incondicionals a les teories dels «ases» que preconitzaven els plurals en «as» i naturalment contraposaven la seva teoria a tota normativa que no partís d'aquests principis. Hem dit abans que Bofarull es decantà pel bilingüisme, idea segurament proposada com a solució eclèctica per a facilitar més bé l'acostament dels Jocs a totes les capes populars. Els hàbits de lectura de bona part del poble partien de supòsits castellans i la majoria de diaris i publicacions s'editaven en aquesta llengua. No ens ha d'estranyar doncs el caràcter bilingüe de les teories de Bofarull. Malgrat això en la seva primera «Memòria» com a secretari dels Jocs afirmà categòricament que o bé havien d'ésser catalans o era millor no fer-los, la qual cosa fa pensar que la teoria dels monolingüistes havia triomfat i que Bofarull per a no encetar una pica-baralla innecessària acceptà la proposta, evidentment recolzada per Milà i Fontanals. Aquesta actitud de submissió evità unes discussions inicials que en res haurien afavorit els Jocs i demostren una vegada més que Bofarull tot i ser simpatitzant del bilingüisme, com ho eren també Víctor Balaguer i Joan Cortada, tenia un concepte molt clar de servei al país a l'hora de llimar diferències. Pensem només en el discurs pronunciat el 8 de novembre de 1857 amb motiu de la inauguració del curs de la Reial Acadèmia de Bones Lletres i que va merèixer la felicitació efusiva de Rubió i Ors des de Valladolid. En aquest parlament es dirigí al públic gairebé sempre en castellà deixant però les coses ben clares sobre la nostra llengua. No ens ha d'estranyar tampoc que Bofarull fos partidari d'una normativa que facilités un criteri unificat que ennoblís la llengua catalana. Només uns anys abans Josep Pau Ballot havia donat a conèixer una gramàtica que no assolí l'èxit previst, per això tothom seguia utilitzant criteris ortogràfics molt per-

sonals, però sí que serví en certa manera com a detonant per a desvetllar una necessitat d'unificació. Fins llavors cada escriptor argumentava les seves pròpies solucions i les portava a la pràctica; de la mateixa manera ho féu Bofarull a l'hora de publicar la seva antologia de *Los Trobadors Nous*, però amb els Jocs en marxa va creure que s'arribaria a la solució del problema i el resultat fou molt descoratjador. Els tres primers anys van decebre molt l'esperança dipositada en aquesta nova via d'unificació ortogràfica fins al punt que el consistori de 1862 nomenà una comissió perquè resolgués l'anomalia i confegís una normativa provisional que fos vàlida per a publicar els volums floralistes. La comissió va ser formada per homes com Milà i Fontanals, Marià Aguiló, Adolf Blanc, Antoni de Bofarull entre d'altres. El resultat final no va complaure la majoria i així veiem com Antoni de Bofarull publica aquell mateix any la seva novel·la *L'Orfeneta de Menargues*, seguint encara un criteri ortogràfic sumament personal. De tot això en sorgí, com calia esperar, un estudi conscient de les normes de la llengua. L'any 1864 Bofarull publica un estudi gramatical titulat: *Estudios, Sistema Gramatical y Crestomatia de la Lengua Catalana*. En el fons, després de la de Ballot és aquesta la segona temptativa seriosa encaminada a dotar la Renaixença d'una eina útil i eficaç. I dic això precisament perquè, tot i que d'altres autors intenten estudis d'aquest tipus, la llengua durant els anys de la segona meitat de segle ha canviat molt i d'aquella gramàtica de Ballot de 1815 poques coses són aprofitables ja per a afrontar amb realisme les noves formes lingüístiques. Calia batallar de nou i oferir solucions innovadores perquè la Renaixença arribés a assolir un prestigi. Bofarull és conscient de la necessitat d'una llengua sòlida i capaç de donar vida a tota una generació de literats. Els seus esforços no foren en va i el mateix Gaietà Vidal i Valenciano qualificà el seu estudi gramatical com un llibre petit en volum però gran en resultats, malgrat que allò que féu Bofarull no fos res més que una reestructuració de la gramàtica de Pau Ballot.

Però precisament el fet de la publicació del seu estudi gramatical motivà directament l'aplicació de les seves normes a les actes i discursos dels Jocs Florals que presidí el 1865, malgrat que posteriorment la recent normativa experimentada caigués de nou en la desorientació i el «campi qui pugui». El 1867 juntament amb Adolf Blanc edità Bofarull un nou estudi sobre l'ortografia catalana titulat: *Gramàtica de la Lengua Catalana*, amb ben poques diferències de l'anterior. Aquella primera donava molt poca importància a la sintaxi i en canvi

s'entretenia més amb la morfologia i l'ortografia. En aquesta última passava gairebé el mateix tot i ser molt més didàctica que l'anterior.

De la tradició aferrissada a continuar escrivint «tal com raja», com definiríem vulgarment, en trobem una bona mostra a les contradres del Camp tarragoní. Tendència que persistí fins ben entrat el segle xx i s'allargà, amb menys intensitat, però amb insistència i tossuderia, més enllà del 1913 any de les primeres «Normes Ortogràfiques» de Pompeu Fabra i fins i tot de 1918 quan foren definitivament adoptades per l'Institut d'Estudis Catalans. Podríem dir que en el fons la majoria d'escriptors del nostre Camp practicaren l'antinormisme com a esport de rèplica diferenciadora. Homes tan cabals com Narcís Oller, Pin i Soler, Martí i Folguera, Eduard Toda i Àngel Guimerà, són una bona mostra d'aquest esperit de rebuig normatiu, fins al punt que molt sovint aquesta pràctica vorejava el sarcasme i àdhuc el menyspreu, com en el cas d'algun article punyent de Pin i Soler. Esbrinar la causa d'aquest fet resulta certament complex però no per això deixarem d'aventurar alguna sospita. A banda dels propis criteris lingüístics que cada autor mantenia cal destacar potser un cert capteniment davant el centralisme barceloní i com a conseqüència una fidelitat estricta als reductes literaris de l'Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i al mateix consistori dels Jocs Florals, un dels últims a l'hora d'acceptar la normativa fabriana.

Tal com ens diu Octavi Saltor, tot això no ens ha d'estranyar gaire ja que en el fons sempre ha existit una certa divergència «més o menys rectificada o assuajada entre els literats i el poble. Sobretot quan l'idioma ha sofert un canvi intens i breu, si no en els principis essencials que l'informen, en l'adaptació de la fonètica i de la morfologia, en l'evolució dels temps»³. Més endavant ho concreta millor quan ens diu: «Aquest fou el cas de Catalunya en el moment de la Renaixença. L'esforç que havien de fer els literats per a restaurar l'idioma era equivalent al de redimir-lo; però calia que en aquesta redempció també actués, també se sentís arrossegat el poble mateix. Això era difícil d'assolir pel sol mitjà de la premsa, del llibre i de la revista. L'ascensió que hom li demanava, el poble no l'hauria duta a terme sense facilitar-li un instrument que tingués, ultra la garantia de la seva eficàcia literària, un veritable valor social. No cal dir que aquest instrument foren els Jocs Florals»⁴.

3. Pròleg d'Octavi Saltor a *L'Antologia dels Jocs Florals*, p. 15.

4. *Op. cit.*, Octavi Saltor, pp. 15-16.

Acabem doncs aquest aspecte de visió lingüística de l'època i entrem a veure altres escriptors del nostre Camp que destacaren fortament en els Jocs, ja sigui pels seus escrits o bé per les seves crítiques aferrissades a una institució que qualificaren d'anacrònica i caduca. Aquest serà el cas de Josep Yxart, professional d'extraordinari prestigi gràcies al qual la crítica literària assolí un gran impuls i projecció. Josep Yxart va néixer a Tarragona un 10 de setembre de 1852 enmig de l'ambient d'una família benestant que tenia en gran estima la cultura. Fruit d'això en sorgí des de ben jove la seva afecció literària i al mateix temps algunes discussions familiars, ja que el seu pare desitjava per al noi l'ofici d'advocat. Descobrí aquesta vocació literària a l'institut de Batxillerat de Tarragona a través de la lectura de revistes satíriques i costumistes com «Un tros de paper» o bé «Singlots poètics», dirigida per Serafi Pitarra. Foren aquests uns anys d'aprenentatge que el decantaren decididament cap al conreu literari, única passió i obsessió de la seva vida i que probablement el portà a la mort. Yxart morí a Tarragona amb 43 anys d'edat víctima de la tuberculosi, però deixant al seu darrera un bon ventall d'articles i escrits publicats, a més a més dels que encara no estaven enllestits per a donar-los a la impremta. Ideològicament direm que mantingué un republicanisme sincer però que poc a poc s'anà congriant en escepticisme davant els esdeveniments polítics del país. Per aquest motiu es tancà en la seva torre d'ivori literària i mantingué un caràcter d'ideologia crítica davant tot. A l'igual que uns anys més tard Maragall, Yxart intentà un apropament cap a certs sectors i ambients literaris castellans però la seva actitud no fou suficientment compresa. Mantingué, això sí, contactes directes amb els nous corrents literaris del naturalisme francès, gràcies als quals encaminà el seu cosí Narcís Oller a la pràctica de la novellística d'arrel realista-naturalista. Però aquest caràcter independent i totalment crític el va fer topar amb la gent de la Renaixença, ja que inicialment considerà els Jocs Florals com un fet nostàlgic, romàntic i en bona mesura convencional. No obstant, tot i tenir aquesta visió típicament positivista dels Jocs, la seva actitud crítica s'anà diluint al llarg dels anys i com tants d'altres acabà en la integració. Mostra d'això és la «Medalla de Plata» de 1879, premi extraordinari que concedia l'Ateneo Barcelonés, al seu treball *Teatro Català* que significà el seu primer estudi crític important. Però la vinculació amb els Jocs no s'acabà ací sinó que el portà a ser secretari del consistori l'any 1885 amb presidència del poeta valencià Vicens Wenceslao Querol. Entre els mantenidors s'hi trobava el poeta reusenc Francesc Bartrina i

d'Aixemús. L'any següent tornà a col·laborar com a mantenidor sota la presidència de Valentí Almirall. Però com a mostra evident del canvi d'actitud de Josep Yxart i de la seva paulatina integració dins dels Jocs cal assenyalar un paràgraf del discurs que com a secretari pronuncià l'any 1885:

«Los Jocs Florals de Barcelona, han creat, han informat, tota una literatura, i la literatura d'un poble és lo poble, com l'ingeni de l'home és l'home. Los Jocs Florals de Barcelona han creat, han informat la literatura més independent i més original de les que han renascut en nostres temps... En lo renaixement de la poesia lírica entre els pobles del migdia no en sé trobar un altre, com lo nostre, que al sortir de la insípida acadèmia del s. XVIII, tota emperrucada, per a retornar a la verdadera inspiració dels camps i dels carrers, hi retorni més lliure, més espontàniament i amb menys ressabis de convencionalisme»⁵.

Aquest serà Josep Yxart, home que intervingué també en el moviment modernista i participà a les festes literàries de Sitges al costat de Rusiñol, Casellas, Maragall i Casas.

Un altre autor a destacar és el vallenc Narcís Oller, nascut l'any 1846, i conceptuat com a màxim representant de la literatura naturalista a Catalunya. Ideològicament cal dir que, pel fet de conviure amb el seu oncle de tarannà conservador i per tant quedar allunyat de la tendència liberal progressista que havia mantingut el seu pare, Oller es manteni dins la línia del moderat tradicionalisme i la majoria de personatges de les seves novel·les queden empeltats d'aquesta circumstància. Manteni una estreta amistat amb el seu cosí Josep Yxart i a la vegada amb el crític Joan Sardà, factor que contribuí decisivament a l'hora d'encarrilar la seva obra. No obstant això Oller va mantenir lleugers contactes amb els Jocs Florals i així el trobem guardonat el 1879, el mateix any de Josep Yxart, amb motiu de la presentació de la seva llegenda *Sor Sanxa*. El premi el concedí la revista «La Renaixensa». Un any més tard, el 1880, tornà a guanyar i aquesta vegada una «copa artística», atorgada per l'ajuntament de Barcelona, amb la novel·la: *Isabel de Galceran*. Un any més tard el trobem de secretari dels Jocs, amb presidència de Jacint Verdaguer, i el 1882 com a mantenidor del consistori presidit per un altre antic iconoclasta florallesc:

5. *Entorn de la literatura catalana de la restauració*, de J. Yxart, Ed. 62-La Caixa, Barcelona, 1980, pp. 27-28.

Frederic Soler (Serafi Pitarra). No obstant la seva darrera intervenció als Jocs Florals va ser el 1884 amb l'obtenció d'una «Joaia artística d'argent» per la seva novella *L'Escanyapobres*.

Un altra figura primordial de la Renaixença tarragonina és la poetessa Josepa Massanés, dona que intentà fer sentir la seva veu per damunt dels escarafalls partidistes del moment. Una voluntat sensible i delicada que buscarà les raons profundes de les coses quotidianes, el valor patriòtic dels símbols nacionals de Catalunya i la fe esperançada en l'amor d'una mare que ben just va conèixer i en el fill que la naturalesa li va negar. Josepa Massanés serà en versió catalana allò que per a altres comunitats va ser Cecília Böhl de Faber, Carolina Coronado i Rosalia de Castro entre d'altres. Potser les comparances tornen a ser una solució massa fàcil per establir lligams, encara que malgrat tot ens ajuden a entendre el fet personal de l'autora. Nogensmenys podríem dir que en el fons les poetesses abans citades estan en certs punts molts allunyades de la realitat vivencial de la nostra autora. Josepa Massanés neix a Tarragona un 19 de març de 1811. La seva peripècia familiar passa per una guerra del Francès i pels intents liberalitzadors que donaran un any més tard el fruit madur de la Constitució de 1812. La seva mare, Antònia Dalmau, era filla de Tarragona i el seu pare, Josep Massanés, un militar amb graduació de comandant d'infanteria que lluità contra els francesos però que pel fet de posarse anys més tard a favor dels valors constitucionals i deixar entendre certes tendències liberals fou condemnat a mort i finalment desterrat durant el regnat absolutista de Ferran VIIè. Josepa Massanés es quedà òrfena de mare quan tenia solament cinc anys, la qual cosa li produirà sens dubte una ensulsiada emocional que més tard reflectirà en alguns dels seus poemes. Maternalment omplen aquest buit els seus avis i se l'emporten a Barcelona on rep una educació d'acord amb el nivell de la seva condició social. Un cop exiliat el seu pare començà a guanyar-se la vida com a brodadora, la qual cosa li facilità una certa estabilitat econòmica. Tanmateix Josepa Massanés no cau en el parany que imposava l'ensenyament del seu segle sinó que s'imposà un enfocament de realització personal des d'àmbits més globalitzadors i efectius. Les constants familiars que obligaren la noia a cercar un sentit pràctic de la vida la fan reaccionar davant el tema de l'ensenyament d'una manera més profunda, convertint-se així en una fidel defensora dels drets de la dona a l'hora d'adquirir un prestigi social: «El triunfo de la belleza física es rápido y efímero, el de las perfecciones morales es lento y duradero». Filant prim podríem arriscar-nos a establir certes con-

vergències entre Josepa Massanés i Gabriela Mistral, en especial sobre constants de lluita per un feminisme encara en estat prehistòric. Pensem només que Massanés, a l'igual que Gabriela Mistral, va exercir de mestra i creà el 1869 un col·legi femení a Barcelona. Publicà les seves primeres poesies enmig de l'esclat del romanticisme, que si bé ella se'n va veure poc o molt influïda no en participà totalment. Els seus primers intents poètics els farà en diaris com «La Religión», «El Vapor», «El Guardia Nacional» que durant aquells anys eren mitjans d'avantguarda romàntica. A banda del castellà i del català com a llengües normals d'expressió literària, conreà i dominà també el llatí, l'italià i el francès, circumstància que ens palesa una àmplia base cultural. El 1837 publicà el seu conegut poema: *El beso maternal* que ràpidament fou traduït a l'anglès i recomanat, per la Instrucció Pública de Nova York, com a ús escolar en la majoria de centres d'alguns estats nord-americans. El poema planteja el tema de l'amor matern amb connotacions personals i fou traduït al català per la mateixa autora uns anys més tard. El 1841 veu la llum el seu primer llibre en castellà titulat: *Poesías*, que no és altra cosa que un exhaustiu recull antològic de tots els poemes que fins aleshores havia anat publicant a la premsa. El 1843 es casà amb un capità d'infanteria i això li significà un inici d'inestabilitat geogràfica donada la carrera del marit. Viatjà primer a Madrid on entrà en contacte amb tertúlies literàries i ambients culturals que li reportaren l'assoliment d'un prestigi remarcable. Durant aquests anys escriu el seu poema d'enyorança i record: *Una hora de mediación junto al arco de Barà*. Seran temps d'amistat amb Carolina Coronado, la qual cosa li permetrà de tenir una crítica sincera que pugui arribar a comprendre la seva òptica de feminitat. El 1846 tornà a Barcelona però per poc temps perquè aviat la trobem viatjant per diferents contrades de Catalunya i col·laborant en diaris i publicacions pròpies de l'època i el moment. El 1848, inspirada en passatges bíblics, publica el seu poema: *Ana, madre de Samuel*, en el qual toca el tema de l'esterilitat materna. El 1850 publicarà el seu segon llibre en castellà titulat: *Flores marchitas* encara amb acusades influències romàntiques però sense caure en els coneguts tòpics de la majoria d'autors influenciats pel moviment. Tanmateix un cop iniciat a Catalunya amb força el procés cultural de la Renaixença, Massanés comença a escriure en català, de primer utilitzant un to moralitzador, fruit característic de la seva anterior etapa castellana, però mica a mica s'anà emmotllant als nous corrents literaris. Antoni de Bofarull la inclou en la seva antologia de *Los Trobadores Nours*, la qual cosa deixa

ben clar que abans de 1858 havia donat a conèixer ja una producció catalana de certa importància.

La seva vinculació als Jocs Florals, malgrat tot, no ha estat tan important com la d'altres autors del camp tarragoní. Josepa Massanés participà a la primera convocatòria de 1859 però no n'obtingué cap premi. El 1862 és nomenada Reina de la Festa amb presidència de Joan Illas i Vidal i actuant de secretari Víctor Balaguer. En aquest any resultaren guanyadors els poetes Joaquim Rubió i Ors i Teodor Llorente amb la Viola d'Or i Argent i un primer accèssit a la Flor Natural. També el 1864 tornem a trobar la presència de Josepa Massanés dins l'aplec dels Jocs Florals i aquesta vegada, curiosament, sense resultar-ne tampoc guardonada, però amb la inclusió, d'una de les poesies presentades, al volum que sobre el certamen s'edità oportunament. Segurament es tractà d'algun poema que no arribà a obtenir un veredicta prou favorable del jurat per a optar així a un dels premis però en canvi el consistori va creure oportú d'incloure'l a la publicació. El títol del poema era *Créurer és viure* d'arrel místico-religiosa. Cal destacar igualment que a la convocatòria dels Jocs de l'any següent a la seva mort, els poetes Jaume Pomar i Fuster i Francesch Ubach i Vinyeta dedicaven sengles poesies a la memòria de l'autora: *A la virtuosa dama e inspirada poetisa catalana Donya Maria Josepha Massanés* el primer, i *Elegia a la bona memòria de la poetisa cristiana Maria Josepha Massanés* el segon.

Sentimentalment Josepa Massanés va tenir també el seu idili amorós amb l'advocat i escriptor Jaume Tió i Noè, nascut a Tortosa l'any 1816 i del qual Antoni de Bofarull n'aprendrà l'art del teatre.

El 1879 Josepa Massanés publicarà en català el seu darrer llibre amb el títol de *Respirall*. Uns anys més tard, concretament el dia 1 de juliol del 1887, moria en una torre de Vallcarca. Pòstumament es va editar un recull genèric de tota la seva producció catalana sota el títol de *Poesies* (1908).

Josepa Massanés, com a figura literària que marcà una pauta important dins el món de la Renaixença, ha estat enaltida favorablement al llarg de la història per autors que han comprès la tasca capdavantera d'una dona en uns moments de difícil comprensió. Vegem-ne només el que d'ella ens diu Francesc Gras i Elies: «Aquesta llorejada escriptora és la decana de les poetesses espanyoles del s. XIX i la primera que va escriure versos en català»⁶.

6. *Siluetes d'escriptors catalans del s. XIX*, Francesc Gras i Elies, Biblioteca Popular de l'Avenç. Barcelona, 1909.

Un altre autor tarragoní que intervingué igualment en els Jocs Florals, malgrat reeixir només com a mantenidor, fou el poeta Francesc Morera i Valls, conegut pel seu pseudònim de *Lo cantor del Francolí*. Morera, advocat i afiliat al partit conservador, presidí la Diputació de Tarragona i fou regidor de la ciutat en diverses ocasions. La seva activitat periodística el portà a col·laborar al «Diario de Barcelona» i a fundar i dirigir «El Tarraconense» (1859-1860). En l'aspecte poètic cal assenyalar la seva inclusió dins les antologies de Antoni de Bofarull i Víctor Balaguer. Tot i això escriví igualment en castellà un bon esplet de poemes a l'igual que d'obres teatrals. La seva vinculació als Jocs, com hem dit, quedà només palesada durant l'any de 1866 quan en fou mantenidor juntament amb Teodor Llorente i Eduard Vidal i Valenciano, actuant de president Pau Valls i de secretari Robert Robert.

També com a mantenidor caldrà citar la figura de Joan Mañé i Flaquer, periodista i escriptor nascut a Torredembarra. La seva tasca periodística fou importantíssima, en especial pel que fa referència al «Diario de Barcelona» del qual en va esdevenir un dels principals propulsors. Políticament tantejà el bàndol de «La Unió Liberal», època en què fou sancionat i perseguit pels seus articles de moderada oposició descentralitzadora. Posteriorment passà a les files del conservadorisme més tancat i esdevingué un representant típic de la burgesia benpensant. Fou mantenidor dels Jocs l'any 1860 amb presidència de Francesc Permanyer.

I passant ja al sector reusenc caldrà citar en primer lloc la persona de Marià Fonts i Fortuny, poeta que portà a terme una tasca important per a la represa de la llengua a les nostres contrades. Caldrà aclarir, però, en primer lloc l'error que fins ara ha circulat escrit sobre el seu lloc de naixement. Tant a la Gran Enciclopèdia com al llibre de Joaquim Santasusagna⁷ trobem constatat que va néixer a La Canonja un 15 de setembre del 1822 i que des de molt petit la seva família va residir a Reus on posseïa algunes finques. Més endavant el Sr. Santasusagna ens diu que: «pel fet d'haver viscut sempre a Reus, Marià Fonts se'n considerava fill i tothom creia que ho era». Una afirmació d'aquest tipus i la constatació d'una naixença sorprenent per a qui viu en el mateix poble i mai n'havia sentit cap comentari, va motivar l'inici d'una recerca aclaridora d'origen. Les partides baptismals de la parròquia de Sant Sebastià de La Canonja donaren resultat negatiu i van ser els llibres baptismals de la Prioral de Sant Pere els que van con-

7. *Op. cit.*, Joaquim Santasusagna, p. 75.

firmar la sospita que Marià Fonts i Fortuny no havia nascut a La Canonja tal com fins ara s'afirmava. Reus havia estat la ciutat d'origen un 14 de setembre del 1822⁸.

Sobre la seva connotació vital caldrà dir breument que fou un poeta fecund i a la vegada un emprenedor periodista que collaborà amb assiduitat a «Lo Gai Saber» i dirigí «El Diario de Reus» (1859) i «El eco del Centro de Lectura de Reus». Professionalment el 1850 entrà d'oficial segon a la secretaria de l'ajuntament de la ciutat i el 4 d'agost de 1854 fou nomenat secretari del municipi, càrrec que desenvolupà fins al dia mateix de la seva sobtada mort un 20 de desembre del 1889. Quant a la seva realització poètica, Sebastià Farners l'anomenà, «precursor de la idea catalanista al Camp», pel fet de ser Marià Fonts un dels primers reusencs que escriví i publicà en català. Però com tants d'altres escriptors de l'època, pertanyents a la que podríem denominar primera generació de la Renaixença, no es prodigà massa en el conreu de la llengua autòctona i compartí la seva creativitat amb la castellana. La majoria dels seus poemes, tot i ser inclosos a l'antologia de *Los Trobadores Nous* de Bofarull, no deixen de tenir, a l'igual que altres companys de generació, un deix de versificació inferior, motiu pel qual deixà probablement de presentar-se als certàmens dels Jocs Florals després d'haver-ne obtingut, durant els anys 1859, 1860 i 1863, alguns premis. Cal dir també que fou l'organitzador del primer certamen poètic en lloança a la Verge de Misericòrdia. La seva producció en català la trobem recollida als volums dels Jocs, al «Calendari Català» i en alguns exemplars de diaris reusencs de l'època. Igualment fou mantenidor dels Jocs Florals el 1867 juntament amb Gaietà Vidal i Valenciano i actuant de president Marià Aguiló.

Però anem a veure tot seguit dues figures cabdals de la literatura reusenca: Francesc Bartrina i Aixemus i el seu germà Joaquim M. Bartrina i Aixemus, poetes que comentarem plegats no pas pel fet de la relació familiar sinó fonamentalment pel caire de semblança i al mateix temps de disparitat que va tenir la seva obra.

Sobre Francesc Bartrina s'ha parlat, fins ara, ben poc, contràriament a allò que caldria esperar si tenim present la seva trajectòria vital comparada amb l'excessiva fugacitat del seu germà Joaquim.

Francesc Bartrina, nascut a Reus un 8 d'agost del 1846, mostrà des de ben jove una gran aptitud i facilitat de versificació la qual cosa

8. *El poeta Marià Fonts i Fortuny no va néixer a La Canonja*, de Francesc Roig i Queralt, «Diario Español» (20-5-1981).

l'abocà a l'edat de tretze anys a una primera publicació. Però aquesta força inicial, que continuà de manera progressiva en anys posteriors, quedà aturada a l'edat de vint-i-un anys. Del treball d'aquests temps de joventut en són fidel testimoni les revistes i diaris locals com per exemple «Revista del Ateneo», «El Eco del Centro de Lectura», «El Imparcial Reusense» i el mateix «Diario de Reus». Sobre l'aspecte d'autodidactisme i de progressiva catalanització de les seves obres s'ha parlat sovint d'una certa influència de Bofarull tot i no tenir ara proves suficients per demostrar-ho definitivament. Però malgrat el seu esforç voluntariós, Víctor Balaguer ens diu d'ell que l'obra compresa entre el 1860 i el 1865 no arriba a gaudir encara de prou solvència i li cal algun cop de llima. Perfeccionament poètic que arribarà més tard, un cop mort el seu germà. Sobre aquest particular s'ha especulat sovint que la gran efectivitat poètica del seu germà Joaquim eclipsà en certa manera l'esperit creador de Francesc i no serà fins al 1880, colpit encara pel sotrac d'una mort tan pròxima, quan reemprerà de nou la seva fallera versificadora que ja no s'estrancarà fins al dia mateix de la seva mort, 20 de gener del 1917, a Barcelona.

De Joaquim M. Bartrina hem de dir igualment que demostrà de ben jove una facilitat poètica gairebé innata que compartí equilibradament amb el cultiu de la intel·ligència. Faceta comprobable en llegir la gran quantitat de dades científiques que molt sovint aplega dins els seus versos. Joaquim M. Bartrina serà, com a bon tertulià de cafè que desenvolupa una extraordinària capacitat comunicativa i dialèctica, l'element dinamitzador dels ambients i les tertúlies literàries reusenques de la segona meitat del s. XIX. Aquella imatge d'un Bartrina temorenc, aclapat per la tisi i encerclat dins un món ple d'escepticisme i dubte, ha de començar a oblidar-se, perquè en el fons, com a home que estimava la vitalitat al límit, va demostrar ser tot el contrari. Les tertúlies polítiques del Centre de Lectura foren un reclam quotidià per a Bartrina. Gras i Elies comenta l'anècdota que si tot anant pel carrer algú li preguntava on anava, li contestava que «a casa» referint-se al Centre de Lectura. O bé recordem el seu costum de regalar els llibres llegits al Centre o a alguns amics. Un tarannà que es va veure modificat quan el 1874 la seva família hagué de traslladar-se a Barcelona per motius professionals del pare. En el fons aquest desarrelament sobtat comportà per a Bartrina una mena de trauma vivencial. Si fins ara la seva capacitat reusenca l'havia menat a crear un setmanari crític com «El sorbete» (Hoja suelta literaria a su modo y satírica hasta cierto punto), del qual només en sortiren dos números

per motius de prohibició governativa, i un cop guanyada la revolució de setembre del 68 posà en marxa un nou setmanari titulat «El mosquito» com a rèplica crítica a d'altres publicacions del moment com «El canto claro» i «El enano de la venta», que atacaven aferrissadament el seu setmanari, tot això quedà aturat amb motiu del seu trasllat a Barcelona. La família s'installà en una casa del carrer Tallers. No obstant això Joaquim M. reemprèn de nou les tasques de convivència social i sovinteja les tertúlies del cafè La Perla, situat a la Rambla de Canaletes, o bé al mateix Ateneu Barcelonès, del qual en serà aviat un dels principals animadors literaris. Valentí Almirall, gran amic seu, que li facilità en els darrers mesos de vida una torre a Sant Gervasi perquè pogués millorar de salut, comentava que amb motiu d'un discurs-conferència que Bartrina pronuncià a l'Ateneu sobre l'Amèrica Pre-colombina es produí un moviment d'escàndol donades unes certes al·lusions poc ortodoxes que sobre religió va deixar anar. El fet motivà el desmembrament de l'Ateneu i així uns quants socis liberals, juntament amb Bartrina, fundaren «L'Ateneo Libre» al carrer Comte d'Assalt.

Bartrina publicà el seu recull de poesies castellanques *Algo*, del qual en vida de l'autor se'n feren dues edicions més (1877-1878). La premsa barcelonina va fer grans elogis del recull, encara que algun comentarista com Campoamor considerà el llibre de poca volada poètica donat el to humorístic que respiraven la majoria de poemes. Tot i això el destí va fer que uns quants anys més tard Campoamor publicués un llibre titulat precisament *Humoradas*, circumstància que ens fa plantejar seriosament la pregunta de si realment el poeta castellà imità la tècnica precursora de Bartrina tenint en compte certes coincidències poètiques gairebé calcades. Manuel de Montoliu va dir de Bartrina que fou el precedent català del nostre humorisme literari, excel·lit posteriorment a les mans de Josep Carner. No obstant, allò que realment ens interessa és la seva producció catalana, que si bé fou de poca quantitat sí reeixí en qualitat. Els dos crítics més prestigiosos de l'època: Joan Sardà i Josep Yxart, escorcollaren a consciència l'obra del nostre poeta. El primer va dir d'ell que representava en el fons el punt clau de trencament entre un romanticisme d'ideals vells i el nou positivisme que acabaria per guanyar-li la partida. Perquè en el fons Bartrina, i això ho constatarem en el seu poema *Epístola*, manté un caràcter de dubte davant tot, d'escepticisme i en molts punts de materialisme, circumstància que li reportà fortes crítiques per part de la intel·lectualitat castellana. Menéndez Pelayo ens diu a propòsit de la seva obra: «Quien

desea conocer la literatura heterodoxa de estos últimos años puede fijarse en ... los extrañísimos versos pesimistas, ateos y heinianos del poeta catalán Bartrina... que tenía verdadero ingenio (mucho más que juicio y gusto) pero versificaba muy mal y escribía incorrectamente la lengua castellana»⁹. Per altra banda caldria citar també l'aferissada crítica de Blanco García quan distingeix tres tipus de caràcter en la seva poesia: l'ateisme, el materialisme i la misantropia, tot criticant-lo per la seva impietat i la seva lectura de Darwin¹⁰. En el fons, Bartrina, malgrat escriure en castellà bona part de la seva producció, no va ser entès ni comprès per alguns cercles literaris castellans i morí pràcticament com un autèntic desconegut més enllà de les nostres fronteres, ja que el seu llibre *Algo* només assolí inicialment prestigi i vendes ací a Catalunya. Així doncs, contra tot pronòstic, Joaquim M. Bartrina seguí escrivint en castellà, al contrari del seu germà Francesc, potser per motius de «patriotisme», i ho poso entre cometes perquè indubtablement per a Bartrina escriure en castellà durant aquells anys li semblava que contribuïa més fermament a ampliar l'àmbit de ressò de la nostra terra. Malgrat, però, aquesta familiaritat amb la llengua castellana, Bartrina, a part de l'*Epístola* presentada als Jocs Florals de 1876 amb la qual obtingué el premi extraordinari de la Societat Literària *La Misteriosa*, escriví també altres poesies en català de caràcter més senzill, properes a la tendresa i la delicada intimitat del sentiment. No obstant continua mostrant-nos en elles la seva constant filosòfica, si bé amb un aire poètic més sincer i despullat de tota càrrega científica i didàctica.

Morí el 4 d'agost del 1880 just als trenta anys, després d'una existència gastada a ple pulmó entre tertúlies i converses de cafè i ateneu. Tertúlies que s'allargaven fins a altes hores de la matinada al cafè Nou de La Rambla i un cop arribat a casa encara continuava llegint. Precisament en aquest cafè, juntament amb Rossend Arús, hi va escriure l'obra *El nuevo Tenorio*. Però Bartrina morí just quan començava a donar uns fruits de maduresa. Durant els darrers mesos de la seva malaltia el visitava el poeta-sacerdot Jacint Verdaguer, que, a banda dels comentaris sobre poesia, segurament intentava també apropar Bartrina a la realitat religiosa de la qual mostrà sempre, almenys externament, estar-ne allunyat.

9. *Historia de los Heterodoxos Españoles*, M. Menéndez Pelayo, Vol. III, p. 815.
 10. *Literatura española en el s. XIX*, de Blanco García, Madrid, 1891-1896.

Amb la seva mort, talment com si la nissaga fos un tot creador, el seu germà Francesc tornà a escriure. Fins aleshores, potser, havia quedat en certa manera encisat per l'influx del seu germà, però ara de nou quan l'ambient literari de la renaixença estava ja plenament decantat a l'èxit, Francesc Bartrina reemprèn la possibilitat poètica. Mantení estreta amistat amb Frederic Mistral i amb Gaietà Vidal i Valenciano. Francesc Pelai Briz el convidà a col·laborar al seu «Calendari Català» des del primer número. Igualment mantingué estretes relacions amb Antoni de Bofarull, Manuel Milà i Fontanals i Víctor Balaguer, potser per conrear uns contactes a nivell lingüístic i literari a l'abast del moment. Poèticament cultivà la temàtica religiosa, al contrari del seu germà, potser induït pel triple lema dels Jocs Florals en els quals participà el 1886, presidits per Valentí Almirall, i n'obtingué la Flor Natural amb el seu poema *Aniversari*. Del mateix any és la publicació del llibre *Íntimas y Quadrets* en el qual es nota ja una elaboració més afinada dels seus poemes en comparació als de la seva època juvenil. Una poesia caracteritzada pel do de la senzillesa i la claredat; de pinzellades ràpides i d'estil impressionista. Una tècnica semblant a la del seu germà Joaquim, encara que aquest l'utilitzés fonamentalment en to satíric i filosòfic. Santasusagna¹¹ qualifica Francesc Bartrina com a «poeta subjectiu» pel fet de prémer gairebé sempre la corda de la nostàlgia i del record en bona part dels seus poemes. «Tot sovint, els seus quadrets tenen estès un polsim d'enyor i llavors s'animen les tintes i es destaquen harmònicament els clarobscurs. La nostàlgia és la corda que fa més so de la seva lira i la que reïx a fer-li produir més ressons».

Un altre dels autors reusencs meritoris que tingué una participació destacadíssima en els Jocs Florals fou Josep Martí i Folguera, nat un 5 de juny de 1850. Gran amic de Joaquim M. Bartrina amb qui es passejava sovint pels ravals de la ciutat tot exercitant la seva gran capacitat versificadora. Sobre aquest aspecte de prolífic enginy mètric, a l'igual que el seu amic, caldrà dir que Martí Folguera entregava normalment a l'estampa les seves produccions sens retocar-ne ni un punt i així trobem editats la majoria dels seus poemes tal i com havien estat escrits en un primer moment d'inspiració. Quant a aquest aspecte caldria qualificar-lo com a veritable precursor de la teoria maragalliana de «la paraula viva». Tanmateix, aquest factor d'improvisada creació i consegüent manca de retocs posteriors, li reportà a la llarga una con-

11. *Op. cit.*, Santasusagna, p. 178.

siderable pèrdua de qualitat. En canvi en el cas de Joaquim M. Bartrina, tot i tenir aquesta mateixa capacitat creadora i la norma d'evitar retocs posteriors, hi trobem resultats més satisfactoris i evidentment un producte poètic més polit y concret. Josep Yxart com a excellent crític que era ens recalca igualment aquest fet i ens diu que Martí Folguera no donava a la seva obra el necessari i precís retoc que enaltís el poema escrit.

Martí Folguera publicà ja des de ben jove, just a l'edat dels 15 anys, a la premsa local, concretament al «Diario de Reus». A partir d'aquest moment encetà una sovintejada col·laboració a diaris i revistes catalanes de l'època com per exemple «La Renaixensa» i «Lo Gai Saber». També a la premsa castellana col·laborà a través de les pàgines de «La Ilustración Española y Americana» i «El Globo» de Madrid. Tot això ens ve a demostrar el caràcter bilingüista demostrat per l'autor al llarg de la seva vida i ho corrobora l'intent d'inici d'obres completes quan publica *Versos catalans* (1893) i durant el mateix any *Versos castellans*. És com si en realitat la seva duplicitat idiomàtica el portés a mesurar la seva producció en dos vessants clarament delimitats. Els seus primers treballs publicats foren en llengua castellana i ja posteriorment conrearia simultàniament les dues llengües. De la seva època d'estança a Reus, que durà fins l'any 1892, trobem un devessall d'activitats que enalteixen la seva persona, tant dins els cercles literaris com en premis de Jocs Florals. Martí i Folguera serà sens dubte l'únic poeta reusenc guardonat amb el títol de «Mestre en Gai Saber» i distingit al llarg de la seva vida amb vint-i-un premis floralistes. Fent un repàs ràpid de les dates direm que fou guardonat durant els anys de 1871, 1872, 1873, 1876, 1877, 1878, 1879, 1880, 1888, 1890, 1891 i 1892, any en què fou nomenat Mestre en «Gai Saber». Però tota aquesta activitat quedà molt estroncada a partir d'aquest últim any. Es traslladà a Barcelona i el seu nom va perdent prestigi i resonància dins els ambients literaris que fins aquell moment l'havien elogiat tant. Martí Folguera havia cursat la carrera de Dret a la Universitat de Barcelona i a partir d'aquests anys es dedicà a la seva activitat professional. Malgrat tot continuà escrivint encara que la seva fallera crítica el portés a destruir bona part de producció. Morí a Barcelona un 21 de gener de 1929.

I ja per últim caldrà citar la figura de Cosme Vidal i Rosich conegut també pel seu pseudònim de *Josep Aladern*. Va néixer a la vila d'Alcover l'any 1869. Germà del conegut escriptor Plàcid Vidal. Aladern desenvolupà una tasca extraordinària dins el món literari del

Camp tarragoní i en especial a partir del 1897 quan es traslladà a Reus i posà en marxa una petita llibreria i una impremta. Tot i això cal recordar que els seus contactes amb la capital del Baix Camp s'havien iniciat ja el 1893 amb motiu de la publicació de la coneguda revista «Gent del Llamp». En el fons podríem dir d'ell que fou l'activista cultural dels darrers anys del s. XIX, al voltant del qual s'agruparen homes com Puig i Ferrater, Antoni Isern, Màrius Ferrer i Miquel Ventura d'entre els principals. Aladern conreava una ideologia republicana i federal que el portà a ser bàsicament l'instigador del moviment modernista a Reus. Les seves tertúlies a la llibreria «La Regional» eren el focus germinador de l'afany literari de bona part d'escriptors en potència que, a més a més, imbuïts pel temperament liberal i nacionalista d'Aladern llegien majoritàriament la literatura catalana publicada per «l'Avenç». Joaquim Santasusagna ens dóna una visió precisa del que va significar aquella colla d'escriptors acabdillats per Aladern.

«Aquella colla de joves literats patia del mal de fi de segle. Els que la componien eren pessimistes; tot ho veien del color pitjor. La vida i la societat constituïen el blanc de llurs ires, igual que el capitalisme i el diner. I en la forma dels versos i de la prosa que escrivien, influïts per Santiago Rusiñol, se n'anaven vers el preciosisme; també es decantaven per la comprensió. El resultat d'aquestes reunions a ca l'Aladern no podia ser més enderrocador per l'obra d'altri, per prestigiosa que fos, i, satisfets com estaven de la pròpia posició, no podia resultar més favorable a les elocubracions dels que s'aplegaven a la botiga. En aquell lloc es respirava un pujat ambient de romanticisme anàrquic i eren atacades les autoritats, els polítics, els catedràtics i les personalitats, alhora que els principis de la burgesia. Es parlava d'un temps nou que ho capgiraria tot.»¹²

Aquest era doncs l'ambient de finals del vuit-cents i del qual l'alcoverenc Cosme Vidal s'havia convertit en l'eix indiscutible del tombant de segle a les nostres comarques. De la seva participació als jocs florals caldrà destacar-ne el premi extraordinari de l'Ajuntament de Sitges, que consistia en una rosa d'or, al poema *Oda a Sitges*. Fora d'aquesta minsa incursió no tornarem a veure Cosme Vidal dins la roda de premis i participació dels Jocs. Seguí a Reus, això sí, planificant juntament amb els seus contertulis un grapat de projectes d'entre

12. *Op. cit.*, Santasusagna, pp. 387-388.

els quals caldria destacar-ne la creació d'una biblioteca d'autors clàssics que Aladern portà a terme un cop es traslladà a Barcelona a partir del 1899; la creació d'un museu de pintura, escultura i arquitectura, juntament amb d'altres activitats íntimament relacionades amb el món cultural. A Reus publicà igualment uns volums titulats «Foc Nou», i col·laborà i dirigí el diari «Lo Somatent». Una bona mostra d'activisme que en certa manera clou un segle de despertar cultural a les comarques del Camp i fa que bona part dels protagonistes tinguessin opció dins el moviment literari de La Renaixença. Amb Josep Aladern es tanca un cicle, precisament quan a partir del 1899 es trasllada a Barcelona com a redactor del diari «La Veu de Catalunya», però La Renaixença a les nostres comarques havia adquirit un nou tombant ideològic i s'apuntava ja decididament al moviment modernista. Fou una etapa important de realitzacions i projectes que nosaltres hem intentat desvetllar des de l'òptica, fins ara poc coneguda i estudiada, de la seva participació dins els Jocs Florals de Barcelona.

Ens queda només ara destriar les constants temàtiques dels poemes i dels autors guardonats per a deixar arrodonida una etapa important de la poesia al Camp de Tarragona.

CONSTANTS TEMÀTIQUES

Com ja hem comentat anteriorment la presència de Josep Martí i Folguera als Jocs Florals és la més assídua i eficaç d'entre tots els poetes del Camp. Nogensmenys la seva producció, tot i tenir una línia versificadora exhuberant, manté un desequilibri, de fons, considerable i així no és estrany trobar al costat de poemes de certa alçària temàtica altres on el traïment s'ha consumat i sota l'enlluernador aspecte formal s'hi palpa una certa buidor de contingut.

Però passem a constatar, en primer lloc, la presència d'Antoni de Bofarull dins la roda dels Jocs Florals. Uns Jocs que ell mateix posà en marxa i dels quals en quedà desenganyat més tard en veure silenciada intencionadament una tasca meritòria, que cal reconèixer avui, i que li allunyà la possibilitat d'obtenir el títol de mestre en «Gai Saber». Antoni de Bofarull tantejà els Jocs, des de bon començament, com a mantenidor, president i secretari alternativament, i obtingué el seu primer accésit a la Flor Natural el 1861 amb el poema *La pobre orfaneta* que portava com a lema «Caritat enviada del cel, cap com tu». Fou l'any de la proclamació de Víctor Balaguer com a Mestre en Gai

Saber. La poesia guardonada surt del costum temàtic de Bofarull a l'hora de tractar temes bàsicament històrics. *La pobre orfaneta* no és res més que l'explotació poètica d'un tema eminentment romàntic i que anys més tard trobarem remodelat sota forma de novel·la amb el títol de *L'Orfaneta de Menargues*. Temàticament, el poema, tracta d'una noia que es quedà òrfena després de l'atac dels gascons a la ciutat de Balaguer. El fet de l'abandonament familiar serà tractat amb notes de sensibilitat lacrimògena. Compara la noia a una flor solitària del camp i n'extreu referències metafòriques, amb el consegüent «happy end» tradicional de les bones novel·les: la noia troba casualment una mena d'oracle celestial, un religiós seguit incondicionalment per un eixam de perdulaires, i s'hi ajunta. No obstant, observem que aquesta constant temàtica ve a ser en definitiva el començament de la seva novel·la posterior, i és ben probable que durant els dies de la presentació del poema als Jocs Florals tingués ja planificada la seva posterior novel·la i que la versió poètica presentada no fos res més que un primer tempteig editorial.

Al mateix any obtingué igualment el segon accèssit de la Flor Natural amb la composició *Rey y poble ó en Pere lo dels francesos*, de la qual el jurat opinà que: «si bé no sempre guarda la entonació poètica, en general se ajusta bastant al caràcter del romans històrich».

Dos anys més tard, el 1863, li fou concedit de nou un primer accèssit, aquesta vegada però a l'Englantina d'Or, per la poesia *En Bernat de Cabrera* de temàtica eminentment històrica. Cal recordar sobre aquest aspecte que el fet d'escollir arguments d'història catalana serà una de les facetes més característiques de Bofarull, motivades sens dubte per la seva vinculació amb l'Arxiu Reial, que evidentment havia remenat de dalt a baix. Aquest mateix any se li concedí també l'accèssit de l'Arpa de Suro, regalala per «Lo Círcol de Llagostera» com a tribut de la indústria a les lletres catalanes, pel seu poema *Les flors del rey don Joan*.

El 1864 obtingué també el segon accèssit a l'Englantina d'Or amb la composició: *Fe y Honor ó la mort de Pere'l Catòlich*, de la qual el jurat no en va fer massa elogis si tenim present la valoració escrita al volum anual dels guanyadors: «composició que fóra molt apreciable y sens dubte hauria ocupat millor lloch, si'l vigor del sentiment poèlich hagués correspost als coneixements històrichs que revela lo autor». I realment és així, perquè la part poètica queda fortament desestabilitzada pel gran devesall de fets i anècdotes històriques que farceixen la composició. A l'ensem obté igualment els premis extraordinaris

«Pensament» amb la composició *Poblet* que no és altra cosa que un cant ple d'entusiasme davant les ruïnes del vell monestir, recer de la dinastia catalana. Per altra banda guanyà un accèssit de la Medalla d'Argent amb el poema-llegenda d'història tradicional: *Ramon Berenguer i Berenguer Ramon*, de la qual el jurat en va elogiar l'estil i la composició, especialment per la manera de desenvolupar el tema històric.

L'any 1866 obté de nou un premi extraordinari, aquest cop el «clavell d'Or i Plata» ofert per Marià Franquesa, per la composició titulada *Manso* i que portava com a lema «veni, vidi, vinci». El poema ens mostra les proeses d'un heroi en la lluita per la independència de la terra catalana. El jurat qualificador definia el treball presentat amb aquestes paraules: «... hont la poesia es companya de la inspiració patriòtica, se sosté noble y vigorosa; y en abundancia y número, sembla que sa forma sia sols propia de héroes com lo que canta». Però, malgrat tot, Bofarull no supera el llistó dels accèssits i premis extraordinaris, fet que, com ja hem comentat anteriorment a l'hora de parlar de les seves constants vitals, l'entristí fonament. Comprovem-ho una vegada més amb la convocatòria dels Jocs del 1867 en la qual obtingué el segon accèssit del premi «Brot de Sempreviva d'or i argent» ofert per l'Ateneo Català pel seu poema: *Lo bes de la madrastra ó sia los fills del rey don Joan*, de vigorosa execució i que manté sempre el sentiment poètic a l'altura de les circumstàncies històricament narrades.

I finalment caldrà destacar el darrer premi d'aquest llarg catàleg floreasc. El 1872 n'obté, de nou, un d'extraordinari, el de la Diputació de Tarragona, amb un poema elogiosament grandiloqüent sobre el passat històric i martirial de la ciutat. Portava com a títol *Fructuós en las arenos ó'l mártir de Tarragona* i descrivia els fets històrics succeïts a Fructuós i els seus diaques Auguri i Eulogi en el procés de llur martiri. El jurat seleccionà el poema: «per lo ben escullit del assumpte, sa fàcil execució y'l gran coneixement de la llengua que revela en son autor». El mateix Bofarull llegí la poesia davant l'auditori i un cop acabada la lectura demanà la paraula i afegí: «Senyors: La Corporació més respectable de la província de ahont jo só fill havia ofert un premi al que cantàs un fet que hagués succehit en són territori; y en la història del mateix, cap n'he trobat més gran, ni més digne que l'escullit per a mon treball. Vol dir que, al concórrer, la patria m'ha convidat y la religió m'ha inspirat. Donchs bé: ingrát fóra si jo no tornàs á la religió y á la patria lo premi que per causa de una y altra he obtingut. Aquest medalló de plata y or, costejat per la Excma. Diputació

de Tarragona, jo l'ofresch, aquí solemnement, á la imatge de la Mare de Déu de Misericordia, que vigila y's venera en lo Camp y en especial advocada y patrona de la vila de Reus, de ahont jo só fill. Al cumplir aquest acte no's crega que'l faig per vanitat, que poch fruit me donaria, ni aconsellat de ningú, ni menos, may, per donar gust a ningú: lo faig per mí y pera mí. Jo sé perque'l faig, y Déu també»¹³.

Paraules evocadores d'una religiositat profunda i a la vegada prou clares per mostrar-nos el seu definitiu desencís de mundanitat literària. Potser amb aquest vot d'oferiment enterrava definitivament Bofarull, la destal poètica que fins aleshores havia brandat sense resultats de veritable prestigi floualesc.

Marià Fonts i Fortuny, fou un d'aquest poetes instigats per la novetat dels Jocs i enlluernat potser pel prestigi obtingut amb la inclusió d'una mostra de la seva obra a l'antologia de «Los trobadors Nous». Cal dir, però, que va ser un element molt dinàmic durant els inicis de la Renaixença tarragonina. No obstant, un cop anaren guanyant els premis dels Jocs homes com Rubió i Ors i Víctor Balaguer, per citar només els dos més significatius dins la categoria poètica del moment, Marià Fonts s'anà retirant poc a poc i deixà finalment de participar-hi, més que res pel motiu honest de considerar que la seva capacitat poètica mai podria superar el nivell establert. Perquè Marià Fonts no fou un poeta brillant i això queda demostrat amb les poesies presentades als Jocs, gairebé totes, de tema religiós i místic. Ara bé, malgrat no tenir una exclusivitat de llengua, perquè tant es prodigava en castellà com en català, mostrà una certa línia de compromís a l'hora de lluitar per un redreçament cultural. La seva facilitat versificadora el portà a omplir llargues tirallongues rimades en les quals hi mancava fonamentalment l'escalf creador. Marià Fonts i Fortuny obté pels Jocs Florals el primer any de restauració, el 1859, amb una poesia religiosa titulada *A mon Deu* i que portava per lema «ab pura fe una inspiració cristiana canta al Senyor en llengua catalana». Es tractava en realitat d'una exaltació de fe que no arribà a tenir un veritable caràcter d'apologia divina. Tanmateix obtení el primer accèssit de la Viola d'Or i Argent i que, segons el secretari del consistori, li fou concedit «atès lo brill que es descubreix en las imatges, y lo desembràs de la versificació». I malauradament així és, perquè aquesta extraordinària capacitat versificadora ofega sovint una manifestació literària més pregona.

El 1860 serà de més èxit ja que obté el segon accèssit de la Flor

13. Actes dels Jocs Florals. Publicació Memòria anual .

Natural amb la poesia *Laments d'un Expòsit*, i al mateix temps també la Viola d'Or i Argent amb el poema religiós: *Jesucrist*. De la primera composició el jurat en va fer una valoració reservada si ho comparem amb l'opinió de l'any anterior quan Bofarull, potser en certa manera obligat per amistat, va elogiar-lo. Ara Adolf Blanch amb més sentit crític comenta: «*Laments d'un Expòsit* valdria molt més per lo sentiment que hi domina, sino la deslluissin un tant alguns descuits de versificació y de llenguatge». Malgrat tot, com a descàrrec de l'autor, hem de dir que d'entre totes les poesies presentades als Jocs Florals, durant aquest any de 1860, és potser aquesta la que té més sentiment i una major tendresa d'expressió. I això és explicable donada l'elaboració poètica que necessàriament va haver de fer Marià Fonts del treball guardonat ja que en l'antologia de Bofarull figurava com a fragment d'un poema més extens. Ara, potser, retocada i millorada la presentava als Jocs Florals. Tot i així la valoració general ha de ser moderada perquè en el fons tampoc ens podem excedir a sobrevalorar-la més del compte, donat que l'enfarfec verbal del text resta efectivitat al contingut. En canvi el mateix jurat valorà de forma molt més positiva el poema *Jesucrist* i li atorgà la Viola d'Or i Argent pel fet de considerar-lo: «com a millor composició d'assumpte religiós, per sa versificació numerosa, per son sabor verdaderament religiós y per la elevació de las ideas que conté, sobretot en la primera meytat».

El 1863 obtingué el segon accèssit de la Viola d'Or i Argent que curiosament no fou concedida per manca de qualitat. La poesia premiada fou *Lo arbre de la vera creu*, que tornava a plantejar com a centre argumental la figura de Crist i el símbol cristià de la creu. Una poesia de rima lliure que sorprèn especialment per la seva fluïdesa i musicalitat i aconsegueix en alguns moments una vertadera força místico-descriptiva, malgrat el plantejament de monòleg humà que li fa perdre força. Si haguéssim de classificar Marià Fonts hauríem de dir abans que res que no es tracta d'un gran poeta però, en canvi, sí que té el mèrit extraordinari d'haver iniciat una tradició versificadora en llengua catalana al nostre Camp. Nogensmenys, amb aquesta darrera contribució del 1863, any que es llegí als Jocs Florals l'«Oda a la Pàtria» de Bonaventura Carles Aribau amb motiu del seu traspàs i era nomenat igualment com a mestre en «Gai Saber» Joaquim Rubió i Ors, es produïa el replantejament seriós del nostre poeta a l'hora de seguir participant en uns Jocs on cada cop més la poesia de bona factura guanyava la partida del futur literari.

La presència de Joaquim M. Bartrina als Jocs Florals resulta escadussera, i no precisament per la curta durada de la seva vida, sinó més aviat pel contrast entre allò que simbolitzava i l'infreqüent cultiu del català com a llengua vehicular dels seus poemes. No obstant això, Bartrina, presentà el 1876 un bellíssim poema escrit originàriament en català i titulat *Epístola* amb el qual guanyà un premi extraordinari concedit per la Societat Literària «La Misteriosa». La producció catalana del reusenc és certament inferior a la que produí en castellà, aplegada bàsicament en el seu llibre *Algo*, però en aquest poema de «L'Epístola» se'ns mostren unes constants vitals i emotives prou aptes per a considerar-lo un dels millors. Potser degut a això el seu company Martí i Folguera la traduï al castellà i la inserí a la segona edició del llibre *Algo*. *L'Epístola* serà una d'aquestes estranyes poesies que com *L'Oda a la Pàtria* d'Aribau o *Les tombes flamejants* de Ventura Gassol arriben a donar per si soles relleu de posteritat al poeta que l'ha escrita. En ella hi trobem el testament espiritual i filosòfic de Bartrina, amb el regust d'un escepticisme i pessimisme enfrontats cara a cara amb la vida. Versos com: «Dubto. Vetho aquí. Dubto, y no'm sento / ni ab voluntat ni ab força per a créurer», plantegen el sentit ensulsi de la constància davant del món i analitzen les coses amb mirada escèptica. Una altra mostra d'aquest estat anímic i personal és: «¿Com no dubtar del món, qui en ell hi troba / solsament falsetat e hipocresia?». Bartrina enalteix la vida retirada i rural pel fet d'allunyar la persona del trasbals quotidià. Concep el camp com una mena d'illa de redempció psíquica, per això observem en el poeta una volguda i desitjada necessitat d'esperança que allunyi la negror incontrolada del viure. El crític Joan Sardà a l'hora de comentar la seva obra ens dóna una idea clara de la realitat del seu conscient, quan ens diu que el poeta reusenc no volgué dir «jo crec» en cap moment perquè la fórmula era rebutjada per ell ideològicament, ni tampoc va voler dir «no crec» perquè la veu del subconscient i la del cor li detenia la llengua. No tenia doncs cap més sortida que dir: «jo dubto». La poesia presentada als Jocs Florals planteja en el fons aquesta constant vital del poeta, engatjada evidentment dins l'època de canvis que li tocà de viure. Formalment presenta bones troballes metafòriques dins el marc d'una versificació senzilla la qual cosa possibilita l'harmonització, rítmicament agradable, dels períodes transitius. Però aquesta visió formal del poema no ha d'entorbellir en cap moment el transfons temàtic. Sobre aquest punt Carles Riba precisava que la poesia catalana moderna no ha estat plenament normal fins que no ha assolit la profunditat temàtica precisa. Podem

dir doncs que Joaquim M. Bartrina s'alçà com a precursor del moviment poètic que fa predominar el fons sobre la forma.

En el cas del seu germà Francesc Bartrina caldrà repetir de nou allò que ja hem comentat en pàgines anteriors: el seu complex d'inferioritat davant l'ombra fulgurant del seu germà Joaquim. Hem parlat ja de la seva retirada pública durant els anys d'èxit esclatant del seu germà i al mateix temps del seu reinici un cop mort. Francesc Bartrina, malgrat tenir una fina sensibilitat poètica, en certs moments molt més acurada que la del seu germà, no sovintejà massa els Jocs. L'única ocasió d'acostament fou l'any 1886 amb motiu de ser guardonat amb la Flor Natural pel seu poema *Aniversari*, homenatge modest i personal a la figura mitificada del seu germà Joaquim. Era president del consistori Valentí Almirall. Així doncs amb motiu del sisè aniversari de la mort de Joaquim escriu una glossa breu, emocionada, clara i senzilla a la vegada, on deixa de banda la típica inflor versificadora d'aquest tipus de poemes de circumstàncies. En el seu *Aniversari* predominarà el record, l'enyorança i la sensació de proximitat enmig d'una llunyania propagada pels anys. Utilitza paraules sòbries per a reflectir la justa sensació de solitud i abandonament que viu el poeta davant l'enyorada absència. Vessa el seu dol interior en cada bri de vers i darrera de cada mot s'hi nota un fil d'esborronament vital.

Però passem ara, com a contrast, a parlar del poeta més prolífic que a nivell flouresc trobem dins aquest panorama renaixentista del Camp de Tarragona. Es tracta de Josep Martí i Folguera, home versificador en extrem, que aprofità l'avinentesa del consistori dels Jocs per a donar a conèixer una producció gairebé esparverant. El 1871 obté el seu primer accèssit de la Viola d'Or i Argent amb la composició: *De la terra al cel*, on es planteja un tema totalment romàntic a l'estil de l'Orfaneta. El jurat la va definir com una poesia en la qual «la tendresa y sentiment cristià hi sobresurten». Tracta el tema de la mort i l'abandó d'una mare i una filla enmig d'un torrent, circumstància que voreja el tòpic, però que ací se salva per l'agilitat que té el vers. També en la mateixa convocatòria obté la Medalla de Plata, ofrenada per alguns «mallorquins aymdors de la llengua pàtria», amb el poema: *La cova d'Artà* on Martí i Folguera descriu les interioritats subterrànies en una mena d'espeleologia comparativa de tipus religiós on resalten la grandesa de Déu i la creació de l'univers i al mateix temps enalteix turísticament un aspecte interessant de les illes.

El 1872 aconsegueix la Medalla de la Diputació Provincial de Girona amb la poesia *Alvarez*, on el poeta rememora amb grandiloqüència

d'epopèia la defensa que de la ciutat va fer el general Alvarez de Castro durant la Guerra del Francès. Per altra banda aconseguí igualment de la Diputació de Lleida una altra Medalla de Plata per la poesia *La gran defensa de Lleyda*, de tema i època similar a l'anterior. En realitat tant a la primera poesia com a aquesta última es nota un deix versificador massa artificial propi de circumstàncies. El jurat va opinar que en el fons, l'últim poema, no s'ajustava prou bé als detalls històrics i per tant la raó política quedava subvalorada.

El 1873 guanyà novament una Medalla d'Or i Argent concedida aquest cop per la Diputació de Tarragona per la poesia *A Tarragona*. Caldria destacar-ne d'ella el moviment líric que en certs moments decau i perd força però queda compensat per un resum argumental d'història bastant precís i equànim.

El 1876 Martí Folguera aconsegueix tres nominacions amb els consegüents premis extraordinaris. El primer, concedit per la Diputació de Tarragona per la poesia *Lo Camp de Tarragona*. El segon com a accèssit al premi de la Societat Literària «La Misteriosa» que es va emportar, com hem dit abans, el seu amic Joaquim M. Bartrina. El poema de Martí Folguera portava com a títol *Epístola a una dona* i en ell es fa un repàs satíric del comportament femení. El tercer premi serà un primer accèssit que oferien uns entusiastes de La Cerdanya. El poema guardonat fou *Ceres*, en el qual s'intenta fer una aproximació etimològica a l'origen toponímic de la població.

El 1877 obté el segon accèssit de l'Englantina d'Or amb la composició *La campana d'Osca*, en la qual Martí i Folguera exposà els fets històrics protagonitzats pel rei Ramir el Monjo a l'hora de fer justícia a alguns dels seus vassalls. Planteja de bon començament un extraordinari moviment dramàtic amb aprofitament dels valors tradicionals de la poesia narrativa. El consistori, no obstant, va creure que no podia optar a l'Englantina i per això li atorgà l'accèssit amb aquestes paraules: «per la pobresa en certs detalls, algun vulgarisme en altres, son notoris defectes de la matexa».

El 1878 obté el primer accèssit de la Flor Natural amb la composició *La poesia* que portava com a lema «doll d'amor». Notem en ella una bona estructuració de les estrofes i un acurat llenguatge amb matisos de grandiositat, la qual cosa fa créixer el fons del contingut. El poema està dividit en tres parts titulades successivament: «la mar», «l'espay» i «la terra», i planteja globalment la recerca d'aquesta dama

inspiradora a través dels elements abans exposats. El poema acaba amb aquests versos:

«Oh poesia! Poesia! ma estimada!
quanta ventura al escoltarte provo!
ja faig lo que tú'm dius, verge sagrada,
ara't cerco en mon cor... y es cert! t'hi trobo.»

També aquest mateix any aconseguí un primer accésit de l'Englantina d'Or amb *Serps del cor*. Caldria destacar, coincidint així amb el jurat dels Jocs, que les principals qualitats d'aquest poema estan en la seva sobrietat i l'extraordinària energia de les descripcions. El poema tracta el tema de la reconquesta del Pirineu a càrrec del comte Jofre el Pilós. I com a tercer premi aconseguí el «Lliri de Plata de tres flors», ofert per la Diputació Provincial de Lleida, amb el poema *N'Armengol de Gerp* que portava com a lema «sagrament de venjansa», de temàtica igualment històrica sobre l'època de reconquesta contra els sarraïns.

En l'aspecte participatiu serà aquest l'any més prolífic, quant a premis, perquè ultra els ja esmentats guanyà igualment «El pensament d'or i plata» de la Diputació Provincial de les Balears (1er. Accésit) amb el poema *La corona* de temàtica ja tractada altres cops dins els Jocs Florals: la lluita de Jaume III de Mallorca en defensa de la seva corona. Guanyà també la «Rosa d'Or i Plata» concedida per la Diputació d'Alacant al poema *La cansó del treball* d'expressió correcta en el llenguatge i versificació harmonitzada. El tema parla de l'esforç quotidià que cadascú en la seva feina, deixant regalimar de tant en tant alguna sentència moralitzant pròpia de l'època. I ja per últim obtingué «L'Agulla de pit d'Or» com a ofrena de la municipalitat de Figueras. El poema de Martí i Folguera tenia evidentment unes resonàncies de l'Empordà, per això portava com a títol *Empuries*. El jurat en féu l'elogi amb aquestes paraules: «... per la serenitat de sas escayentas estrofas que naturalment semblan descabdellarse fins arribar a la final». No cal dir que el tema tracta sobre la grandesa grega de la colònia i el seu decurs històric. Obté també el «Brot de roure de plata» ofrenat per la Societat Literària La Misteriosa (1er. Accésit) amb el poema *Oh Patria*, que portava com a lema «Cain que has fet de ton germà?». El jurat opinà que se li atorgava el premi: «per lo triat de son llenguatge, sempre de bona saba y noblesa de pensament que toca». Obté el 2on. Accésit amb *La cansó de la mare*, amb lema «bressant», que el jurat definí com a «bella y sentida cansó que dolssament commou».

El 1879 continuà amb la bona ratxa de premis, en aquest cas sobre el tema de la pàtria, amb un tercer accèssit sobre el tema històric *Benet XIII*. També guanyà la Viola d'Or i Argent amb el poema *Lo temps* que concretitza un tema romàntic com és el del pas del temps i realitza a la vegada la personificació del mite. Obtingué igualment el 1er. Accèssit del premi concedit per l'Ajuntament de Reus «Rosa d'Or i Plata» amb la poesia *Lo senyor de Tarragona*.

El 1880 guanyà el premi extraordinari «Brot de taronger d'Argent», atorgat per la Diputació de València pel poema històric *Lo botxí del rey en Pere*, que portava com a lema «L'unió de València» i en la qual se'ns parla de la terrible venjança del rei contra els defensors de les llibertats populars de València, argument que l'autor posà en boca del mateix botxí. No obstant, el consistori hi trobà petites falles no especificades dins el seu comentari: «Lo Consistori's dol, però, de trobar-hi alguns detalls fallats que perjudiquen la bona impressió del conjunt». Cal dir però que Martí i Folguera aconseguí donar, gràcies a la facilitat versificadora, un relleu viu i palpable de la realitat descrita.

El 1886, amb la presidència d'honor de la reina Mª Cristina, Martí i Folguera aconseguix un nou premi, aquesta vegada un 2on. Accèssit de la Flor Natural amb el poema *Las horas*, en el qual fa una descripció del pas del temps i les característiques contrastades del dia i la nit. Una vegada més posa de relleu les seves dots expressives, però en canvi no mostra una extraordinària qualitat, ja que d'un tema gairebé petit n'infla excessivament les escenes i allargassa les seqüències metafòriques més enllà dels límits del propi argument. D'aquest any també és el premi «Rosa d'Or i Argent» concedit com sempre per l'Ajuntament de Reus, al poema de valor històrico-llegendari *La reyna Mora* en el qual se'ns descriu el setge de Siurana.

El 1890 serà un any memorable ja que finalment aconseguix la Flor Natural amb la poesia *La mar y la montanya*, composició senzilla, de rima suau i entranyablement colpidora. El tema no és altre que el cant de les excel·lències de la natura, vistes des dels dos vessants exposats. Obtingué igualment en la mateixa convocatòria un 1er. Accèssit de l'Englantina d'Or amb el poema *Vida per vida*, on tracta un tema d'exemplificació moral i que portava per lema «a tal mestre tal dexeble».

El 1891 obté el premi de l'Ajuntament de la seva ciutat amb el poema *Escornalbou*, on fa una descripció detallada dels aspectes més interessants tant pel que fa a l'arquitectura, com a història i costums de la vella fortalesa medieval.

I arribem finalment a l'any de 1892 en el qual després de guanyar l'Englantina d'Or amb la poesia *Castellans de Catalunya* on fa una abrandada defensa de la pàtria, és proclamat solemnement Mestre en Gai Saber. El poema guanyador presenta amb fulgurants pinzellades la personificació de la pàtria: el despertar d'un vell baró mort fa molts anys (Catalunya) i el viatge que realitza cap al seu castell per veure els seus nêts. En realitat es tracta del despertar nacional de la terra i el vell baró no és altre que la Catalunya dels segles gloriosos.

Per últim caldrà citar el poeta i literat modernista Cosme Vidal, conegut pel seu pseudònim de *Josep Aladern*, que participà en els Jocs Florals de 1897 i obtingué el premi extraordinari de l'Ajuntament de Sitges amb el seu poema *Oda a Sitges*, on fa l'elogi gairebé mític de la bella ciutat de la costa de ponent.

FRANCESC ROIG I QUERALT

La Canonja, juny del 1983

BIBLIOGRAFIA CONSULTADA

- GRAS I ELIAS, FRANCESC: *Siluetes d'escriptors catalans del s. XIX*, Biblioteca Popular de l'Avenç, Barcelona, 1909.
- GRAS I ELIAS, FRANCESC: *Bartrina (recorts íntims)*, Llibreria Millà, Col. Vària, vol. 5, Barcelona, 1911.
- SALTOR, OCTAVI: *Antologia dels Jocs Florals*, Biblioteca Selecta 149, Ed. Selecta, Barcelona, 1954.
- PI DE CABANYES, ORIOL: *La Renaixença*, Col. «Conèixer Catalunya» 20, Ed. Dopesa, Barcelona, 1979.
- SANTASUSAGNA, JOAQUIM: *Reus i els reusencs en el Renaixement de Catalunya fins al 1900*, Gràfiques Martorell 2ª Ed., Reus, 1949.
- Centenari de Josep Aladern (Cosme Vidal i Rossich 1869-1918)*, Ed. Picazo, Barcelona, 1970.
- RIQUER-COMAS: *Historia de la literatura catalana*, Ed. Ariel, Barcelona, 1964 (4 vol.).
- TEBÈ, TOMÀS: *Antologia de la literatura catalana: Renaixença*, Ed. Aedos, Barcelona, 1975.
- ROIG, FRANCESC - SOLÉ, JOAN: *Josepa Massanés, una veu tarragonina en la poesia del s. XIX*, «Diario Español», 13-14 gener 1981.
- ROIG, FRANCESC: *El poeta Marià Fonts i Fortuny no va néixer a La Canonja*, «Diario Español», 20 maig 1981.
- MAGRINÁ, A.: *Tarragona en el siglo XIX*, Ed. Herederos de J. A. Nelho, Tarragona, 1901.
- YXART, JOSEP: *Entorn de la literatura catalana de la restauració*, Ed. 62 - La Caixa, Barcelona, 1980.
- MENÉNDEZ PELAYO, M.: *Historia de los heterodoxos Españoles*, Vol. 3. Actes dels Jocs Florals. Volums anuals (1859-1900), Barcelona.
- ROIG, FRANCESC: *Joaquim M. Bartrina un català escèptic*, Rev. «ALS» (Tarragona), maig-juny, 1973.

